

ΓΙΑΝΝΗΣ Α. ΠΕΡΔΙΚΗΣ

**ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΜΕ ΤΙΣ ΑΤΕΛΕΙΩΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ
ΚΑΙ ΔΥΟ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ**

Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2021

Αφιερώνεται στους απανταχού Περιβολιώτες

Φωτογραφία εξωφύλλου: Οικογενειακό αρχείο
Επιμέλεια κειμένου: Θεανώ και Στέλλα Περδίκη
Γραφικά: Σοφία Περδίκη

Επισήμανση:

Στην παρούσα δεύτερη γραφή, έχουν προστεθεί δώδεκα μικρές ιστορίες στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και μία που αφορά στον γνωστό Γάλλο σκηνοθέτη **Νίκο Παπατάκη**, Περιβολιώτη της διασποράς, στον οποίο τον Νοέμβριο του 2005 το **φεστιβάλ κινηματογράφου Θεσσαλονίκης** απένειμε τον **Χρυσό Αλέξανδρο**. Το πρώτο διήγημα **‘Η κοιλάδα καίγεται’** είναι μυθοπλασία εμπνευσμένη από την μεγάλη πυρκαγιά στη Βάλια Κάλντα, ενώ το δεύτερο **‘Η κραυγή’** από τη μικρή ιστορία **‘Ο πετροπόλεμος’**.

Στην πρώτη γραφή του Νοεμβρίου του 2004 με τίτλο: **ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΜΕ ΤΙΣ ΜΙΚΡΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ** (δημοσίευση 3-5-2008 στην ιστοσελίδα: <https://www.vlahoi.net/bookreviews/to-perivoli-me-tis-mikres-istories>), υπάρχει εκτενής κριτική του Περιβολιώτη Στέργιου Λαΐτσου, το διήγημα **‘Πάντια α φούρλου’** και μερικά βλάχικα τραγούδια.

Πρόλογος

Η μνήμη λειτουργεί με τους δικούς της νόμους. Η καθημερινότητα επαναλαμβανόμενη διανύει το χρόνο χωρίς να δημιουργεί εντυπώσεις. Οι άνθρωποι θυμούνται και αφηγούνται όσα τους εντυπώθηκαν σαν σημαντικά ή όσα δημιουργούν ιδιαίτερα ευχάριστη ατμόσφαιρα, με μια διάθεση κριτικής για πρόσωπα και καταστάσεις. Ο χρόνος διαφοροποιεί τις μνήμες απορρίπτοντας ή αποκρύπτοντας το περιττό και κρατώντας την υποκειμενική ουσία με μικρές ή μεγάλες προσθήκες. Κάπως έτσι φαντάζομαι να λειτουργεί και η διαδικασία δημιουργίας του μύθου. Αυτά που ακολουθούν είναι μικρές ιστορίες που άκουσα ή έζησα ο ίδιος στο Περιβόλι. Αρχίζουν από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και φτάνουν μέχρι τις μέρες μας. Πρωταγωνιστές ή αφηγητές είναι συγγενικά και φιλικά πρόσωπα του χωριού.

ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΜΕ ΤΙΣ ΑΤΕΛΕΙΩΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Ο γάμος

Πριν από το γάμο του παππού μου Κούσιου με τη γιαγιά μου Αγγέλα, λένε ότι υπήρξε ένταση στις σχέσεις μεταξύ των δυο οικογενειών, των Περδικαίων και των Παπαθανασαίων. Οι λόγοι είναι άγνωστοι σε μένα. Ήταν γείτονες. Τα σπίτια τους, πάνω στο δρόμο που οδηγεί στη βρύση του Δούκα, απείχαν μεταξύ τους εκατό περίπου μέτρα. Για να αποτραπεί ο κίνδυνος διάλυσης του αρραβώνα, που θα ήταν μεγάλη ντροπή, αποφασίστηκε να δώσουν τη λύση, την ημέρα του γάμου, οι ίδιοι οι μελλόνυμφοι. Θα συναντιόνταν μόνοι τους στη μέση της διαδρομής, ανάμεσα στα δυο σπίτια, θα συζητούσαν τις διαφορές και, αν συμφωνούσαν, θα έδιναν σήμα να συνεχιστεί η διαδικασία. Σε αντίθετη περίπτωση θα επέστρεφε ο καθένας σπίτι του. Έτσι κι έγινε. Με το γαμπριάτικο ο Κούσιος και με το νυφικό η Αγγέλα ξεκινούν για τη συνάντηση. Οι στιγμές ήταν κρίσιμες. Έξω από τα σπίτια τους τα δυο σόγια, με αρματωμένους τους άντρες για παν ενδεχόμενο, περιμένουν με αγωνία. Σε λίγη ώρα, κάνει νεύμα με το χέρι ο Κούσιος κι ανταμώνουν όλοι μονιασμένοι, ακολουθώντας το ζευγάρι προς την εκκλησιά. Πρέπει να ήταν το 1898.

Τα ξαδέλφια του πατέρα μου, ο Νάσης Ρίζος, ο Γιαννάκης Ντόντος και ο Γιώργης Παπαθανασίου, έλεγαν χαριτολογώντας πολλές ιστορίες και τις επαναλάμβαναν κάθε καλοκαίρι που βρισκόμασταν στο

Περιβόλι μετά τον πόλεμο, σαν να ήταν για πρώτη φορά. Θα πω μερικές που έχω συγκρατήσει:

Η Ελένη, η αδερφή σου, έλεγε ο Νάσης, όταν ήταν πολύ μικρή, της άρεζε να κυκλοφορεί το καλοκαίρι χωρίς βρακί κι όταν τη ρωτούσαμε, πού είναι το βρακί σου καλέ, αυτή μας απαντούσε πονηρά. Στεγνώνει, στεγνώνει!

Όταν γεννήθηκε η Φανή και είπαμε στον πατέρα σου: Πάλι κορίτσι Αλέξη; αυτός απάντησε: Μέχρι δώδεκα θα φτάσω και θα τον βγάλω τον γιο.

Ο πατέρας μου τραγουδούσε ωραία. Είχε μια χαρακτηριστική μεταλλική φωνή. Δεν χόρευε όμως ποτέ. Η μητέρα μου τραγουδούσε σπάνια αλλά στις επίσημες εκδηλώσεις συμμετείχε πάντα στο χορό. Αυτό το ήξεραν τα ξαδέφια του και όποτε τους δινόταν η ευκαιρία τον πείραζαν. Μια μέρα που γύρισε από έναν γάμο που έγινε στην Αβδέλλα τον ρώτησαν: Χόρεψες Αλέξη; Αυτός απάντησε: Χόρεψε η Σοφία ένα караπατάκι! Βρε για σένα ρωτάμε, χόρεψες; Και πάλι αυτός τα ίδια: Χόρεψε η Σοφία ένα караπατάκι!

Οι ιστορίες για τον Λάζαρο, τον αδερφό του πατέρα μου, αναφέρονταν κυρίως στη μεγάλη του μυϊκή δύναμη.

Ο πετροπόλεμος

Ένα από τα παιχνίδια εκείνο τον καιρό, ήταν ο πετροπόλεμος. Η γειτονιά μας, έλεγε ο Γιώργης, πολεμούσε με την απέναντι γειτονιά, τη Σφούρλα, με την οποία μας χωρίζει το ρέμα που ξεκινά από την Τσιούμα και φτάνει στον Ασπροπόταμο περνώντας από

τον μύλο. Εμείς, με αρχηγό τον Λάζαρο, τις περισσότερες φορές, για να μην πω πάντα, τους κερδίζαμε. Περνούσαμε το ρέμα, τους κυνηγούσαμε στον ανήφορο και τους αναγκάζαμε να κρυφτούν στα σπίτια τους. Μια μέρα που έλειπε ο Λάζαρος, τα βρήκαμε σκούρα. Είχαν περάσει αυτοί το ρέμα κι εμείς ταμπουρωθήκαμε στην Γκουρντουμπίλια. Ο Λάζαρος μάθαμε ότι ήταν στον κήπο της Έρης. Στείλαμε κάποιον να τον φωνάξει. Η πίεση ήταν μεγάλη, αλλά τη στιγμή που ήμασταν έτοιμοι να εγκαταλείψουμε και το τελευταίο προπύργιο και να κρυφτούμε στα σπίτια μας, ακούγεται από την πλαγιά του Προφήτη Ηλία, εκεί που είναι τώρα το ξενοδοχείο, η βροντερή φωνή του Λάζαρου: Ε! Ε! Ε! Πίσω και σας έφαγα! Μόνο με τη φωνή του οι αντίπαλοι τράπηκαν σε άτακτη φυγή!

Ο καπετάν Νταμπίζας

Φαίνεται πως ο Λάζαρος ήταν από τους ανθρώπους του χωριού με έντονη προσωπικότητα. Θα πρέπει να ήταν στα μέσα της δεκαετίας του '20 που το σχολείο διοργάνωνε θεατρικές παραστάσεις στην 'περιοχή', στον αυλόγυρο της εκκλησιάς του Άι Γιώργη, κοντά στο ιερό και κάτω από τον μεγάλο πλάτανο. Για αρκετές μέρες παιζόταν ένα έργο για κάποιους αρματολούς που ήρθαν σε αντίθεση με τους Τούρκους. Πρωταγωνιστής είναι ο αρχηγός των αρματολών ο Καπετάν Νταμπίζας που τον υποδύεται ο Λάζαρος. Δεν γνωρίζω την πλοκή, παρά μόνο την τελευταία σκηνή, όπως μου την έλεγε ο πατέρας μου: Ο απεσταλμένος του Σουλτάνου βρίσκεται με τον καπετάνιο και συζητούν 'φιλικά' για τα προβλήματα με τους κλέφτες.

Κάθονται σ' ένα τραπέζι στρωμένο κατάλληλα, με αρνιά στη σούβλα και κεμπάπ, όπως ταιριάζει σε μια τέτοια επίσημη συνάντηση. Από τη μια μεριά ο καπετάνιος με τα παλικάρια του κι από την άλλη ο απεσταλμένος με τους δικούς του. Όλοι αρματωμένοι. Ο Τούρκος έχει εντολή να βγάλει από τη μέση τον αρχηγό για να ελέγξει την κατάσταση και γι' αυτό το σκοπό έχει προετοιμάσει το έδαφος. Ο ταβερνιάρης γεμίζει με μια κανάτα κόκκινο κρασί τα ποτήρια. Όταν φτάνει στον καπετάνιο, του βάζει κρασί κρυφά από άλλη κανάτα χωρίς να το καταλάβει κανένας. Δεκάδες χωριανοί άφωνοι παρακολουθούν τη σκηνή. Η Μαρούσια, η θεία του Λάζαρου, είχε δει την παράσταση και την προηγούμενη μέρα. Και τη στιγμή που σηκώνονται όλοι όρθιοι να πιουν τσουγκρίζοντας τα ποτήρια, ακούγεται δυνατά η φωνή της. Όχι Λάζαρε, μη το πίνεις! Θα σε φαρμακώσουν! Έχω στο αρχείο αυτή τη φωτογραφία του θείου μου του Λάζαρου. Ντυμένος στην παραδοσιακή μαύρη στολή, με μαύρα μακριά γένια, ανέμελος και αρματωμένος. Ως Καπετάν Νταμπίζας.

Η εκπαίδευση του γαϊδάρου

Η οικογένειά σας, έλεγε ο Γιαννάκης, είχε ένα γαϊδάρου για διάφορες δουλειές, κυρίως όμως για μεταφορές στον μύλο. Ήμασταν αμούστακα παλικάρια. Μια μέρα, εγώ κι ο Γιώργης, πάνω από τον μύλο, στην πλαγιά κοντά στο ρέμα, βλέπουμε τον Λάζαρο καβάλα στο γαϊδουράκι. Είχε δέσει ο αθεόφοβος τα μπροστινά πόδια του ζώου με την τριχιά και προσπαθούσε να του μάθει αριβάνι, τον επιτόπου καλπασμό του αλόγου.

Μαθαίνει ο γάιδαρος αριβάνι; Αλλά, αυτός εκεί! Τον μάλωνε κιόλας. Τότε, εμείς τρέξαμε σ' ένα άλογο που ήταν πιο πέρα δεμένο, πήραμε με τις χούφτες μας αλογόμυγες και χωρίς να μας δει, τις ρίξαμε στα καπούλια του γαϊδάρου. Το τι έγινε δεν λέγεται. Κλωτσούσε και γκάριζε το ζώο κι όπως είχε δεμένα τα μπροστινά του πόδια, πέφτει και ρίχνει και τον Λάζαρο, που ξαφνιάστηκε και δεν πρόλαβε ν' αντιδράσει. Κάτω ο Λάζαρος πάνω το γαϊδουράκι, πάνω ο Λάζαρος... αγκαλιά με το γαϊδουράκι, πέφτουν στο ρέμα. Εμείς τρομάξαμε. Ένα αστείο πήγαμε να κάνουμε! Όμως ο Λάζαρος δεν χάνει χρόνο, σηκώνεται και μας βάζει στο κυνήγι. Μέρες κάναμε να βγούμε από το σπίτι μας μέχρι να περάσει ο θυμός του!

Το πείσμα του γαϊδάρου

Πήγα μια μέρα παρέα με τον Λάζαρο στην Αβδέλλα, έλεγε ο Γιώργης, για να φορτώσουμε δυο τσουβάλια σιτάρι και να τα πάμε στο μύλο. Στο γυρισμό φορτώσαμε και μερικά ξύλα που μας ζήτησε ο Αλέξης. Περάσαμε τη Βαλιαρά και σ' ένα μικρό ρυάκι, τι τον έπιασε τον γάιδαρο, σταμάτησε. Εγώ από μπροστά τον τραβούσα με το χαλινάρι, ο Λάζαρος τον σκουντούσε από πίσω... Τίποτε. Τότε κατάλαβα, για μια ακόμη φορά, το πόσο δυνατός ήταν ο Λάζαρος. Κράτα το χαλινάρι και τράβα, μου λέει και βάζει τον ώμο του κάτω από την κοιλιά του αλόγου. Ε ε ε... οπ! Και περνάει ο γάιδαρος το ρυάκι.

Παρόμοιες ιστορίες μας έλεγε κι ο πατέρας μου, όταν βρισκόταν στο Περιβόλι με τα ξαδέλφια του και θυμόταν τα παλιά. Για τον Τζιουτζικά, τον μικρότερο

αδερφό του και για το ραφείο που ήταν σε μια μικρή καλύβα, στην άκρη της αυλής του σπιτιού, δίπλα στον Σιουμουρέκη.

Το τσιγάρο

Τα ξαδέλφια μου, μικρότερα από μένα, έρχονταν συχνά να μου κάνουν παρέα στο ραφείο. Πότε μόνοι τους και πότε μαζί με κανένα φίλο τους. Το είχαν κάνει στέκι το ραφείο για να στρίβουν και κανένα τσιγάρο. Ήξεραν ότι είχα καλό καπνό από τα Γρεβενά. Μια μέρα άκουσα μια κουβέντα από το παππού μου τον Γιάκα ότι κακομαθαίνω τα παιδιά. Καλά, είπα, όταν θα ξανάρθουν θα τους δείξω εγώ. Την άλλη μέρα τους βλέπω να πλησιάζουν. Κρύβω τον καλό καπνό και αφήνω δίπλα στη μηχανή το σακούλι με ένα σέρτικο καπνό από την Μπούλτζα. Ήταν και παλιός γιατί κάπνιζα απ' αυτόν, αραιά και πού, όταν μου τέλειωνε ο καλός καπνός. Έστριψαν τα τσιγάρα τους και με την πρώτη ρουφηξιά τους έπιασε ένας βήχας που τον θυμούνται ακόμα. Από αυτό το γεγονός εμπνεύστηκε ο Τζιουτζίκας κι ένα ποίημα που το 'λεγαν τραγουδιστά: Βρε Αλέξανδρε μεγάλη, βρε Αλέξανδρε μεγάλη, δώσε μας κανά τσιγάρο. Βρε παιδιά ντροπή μεγάλη, βρε παιδιά ντροπή μεγάλη, να σας κάνω αυτή τη χάρη!

Το τηλέφωνο

Κατέβηκα μια μέρα στα Γρεβενά με το γαϊδούρι για κάποιες δουλειές. Ήρθε μαζί μου κι ο Τζιουτζίκας. Ήθελε να μιλήσει στο τηλέφωνο με τον Λάζαρο που ήταν στη Θεσσαλονίκη. Είχε μέρες να τον δει και τον

πεθύμησε. Όταν φτάσαμε στο Τηλεγραφείο, εκεί κοντά στο σπίτι του θείου Τόλη, του είπα να δέσει τον γαίδαρο και προχώρησα. Γύρισα σε λίγο και τι να δω. Είχε δέσει το ζώο πίσω από μια άμαξα! Τέλος πάντων, πάμε για το τηλέφωνο. Δίνουμε την κλήση, πληρώνουμε και περιμένουμε σ' έναν πάγκο. Είχε πολύ κόσμο που περίμενε. Πέρασε αρκετή ώρα. Περδίκης στο 3, ακούστηκε η φωνή του τηλεφωνητή. Πήγαινε στην καμπίνα του λέω και βλέπω σε λίγο τον Τζιουτζίκια να κοιτάει δεξιά, αριστερά, επάνω και να φωνάζει τόσο δυνατά που ακουγόταν ως έξω στην αίθουσα: Ω Λάζαρε, ω Λάζαρε, γιατί δε μ' ακούς, ο αδερφός σου είμαι. Ω Λάζαρε! Αναγκάστηκα να πάω στην καμπίνα και να του βάλω στο αφτί το ακουστικό. Πρώτη φορά τηλεφωνούσε.

Τα συχαρίκια

Σαν ποιητής ήταν αφηρημένος ο Τζιουτζίκιας, ήταν όμως και πειραχτήρι. Όταν γεννήθηκες εσύ, απευθύνεται ο πατέρας μου σε μένα, ήταν οκτώ η ώρα το βράδυ της Πρωτοχρονιάς. Στα Γρεβενά παντού ένα μέτρο χιόνι. Τρέχει ο Λάζαρος να πει τα συχαρίκια στους συγγενείς. Η Σοφία γέννησε παιδί! Επιτέλους ο Αλέξης έβγαλε το γιο! Όταν γύρισε, τον περίμενε ο Τζιουτζίκιας στο πλατύσκαλο της εξώπορτας. Πήγα σε όλους και είπα τα χαρμόσινα για το παιδί. Ποιο παιδί; Κορίτσι είναι, του λέει. Ο Λάζαρος μένει μ' ανοιχτό το στόμα. Όμως προτού καταρρεύσει...είχε κάνει βλέπει τόσο κόπο μέσα στα χιόνια να τρέχει από σπίτι σε σπίτι, βγαίνει η μητέρα μας και του λέει: Όχι Λάζαρε, σε πειράζει, δεν είναι κορίτσι, έλα να το δεις.

Το παραθυράκι

Ο Τζιουτζίκας αργότερα έγινε μεγάλος και γνωστός ποιητής. Ύμνησε όσο κανείς άλλος το Περιβόλι με τις φυσικές του χάρες, τα ήθη και έθιμα, τους ανθρώπους και την ιστορία του. Σ' ένα από τα ποιήματά του τον 'Αετό', που γράφτηκε στην ξενιτιά, εκφράζει την επιθυμία, όταν πεθάνει να θαφτεί στο Κουλέου, αλλά ν' αφήσουν στο μνήμα του ένα παραθυράκι για να μπορεί ν' αγναντεύει από κει το Περιβόλι με τους κατοίκους του, την καθημερινότητά τους, τις γιορτές και τα πανηγύρια.

Πολλά χρόνια αργότερα, όταν μετά την πτώση της χούντας επέστρεψε στην Ελλάδα ο Λουντέμης, τον άκουσα, σε μια εκπομπή στην τηλεόραση, να λέει: Μισώ τους νεκροθάφτες, όχι για το επάγγελμά τους που το σέβομαι όπως και τ' άλλα επαγγέλματα. Τους μισώ, γιατί στους τάφους δεν αφήνουν ένα παραθυράκι για να μπορούμε ν' αγναντεύουμε από κει τον κόσμο!

Τα αγρόσκυλα

Το Περιβόλι με τη Βουβούσα έχουν, εδώ και πάρα πολλά χρόνια, διαφορές για τα σύνορα σε μια τοποθεσία κοντά στο 'Μπαϊτάνι'. Πάνω από έναν αιώνα διαρκούν τα δικαστήρια. Αυτό δημιούργησε μια αντιπαλότητα μεταξύ των κατοίκων των δύο χωριών η οποία πριν από τον πόλεμο είχε γίνει πια έχθρα. Μάλωναν για τα βοσκοτόπια αλλά και για την υλοτόμηση των δασικών εκτάσεων. Σ' έναν τέτοιο τσακωμό, στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, δυο Περιβολιώτες έπιασαν πέντε ή έξι Βουβουσιώτες και

τους εκτέλεσαν εν ψυχρώ. Λένε ότι τους έδεσαν στον κορμό ενός πεσμένου πεύκου και τους έκοψαν τα κεφάλια. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή για το τραγικό συμβάν, ο εκτελεστής τους έδεσε με τέτοιο τρόπο, ώστε σημαδεύοντάς τους με το όπλο τους σκότωσε όλους μόνο με μια σφαίρα, λέγοντας ότι δεν αξίζουν να ξοδευτεί δεύτερη σφαίρα. Από τότε πήραν οι Περιβολιώτες το παρατσούκλι ‘αγρόσκυλα’. Υπάρχουν ακόμη κάτοικοι του χωριού, κυρίως κτηνοτρόφοι ή απόγονοι κτηνοτρόφων, που μιλούν με καμάρι για το επεισόδιο και θεωρούν τους εκτελεστές παλικάρια και άξιους πατριώτες.

Η κλοπή

Στην αρχαιότητα και κυρίως στην αρχαία Σπάρτη η κλοπή ζώων ήταν ένα μέσο επιβίωσης. Στη συνείδηση των απλών ανθρώπων θεωρούνταν έως και παλικαριά. Η κοινωνία όμως δεν εκτιμούσε και τιμωρούσε αυστηρά τον κλέφτη που πιανόταν. ‘Αν δεν ξέρεις να κρύβεις δεν ξέρεις και να κλέβεις’ λένε σήμερα οι χωρικοί. Αυτή η αντίληψη επικρατούσε, μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, και σε πολλές απομακρυσμένες από τα αστικά κέντρα κτηνοτροφικές περιοχές της χώρας. Και βέβαια και σε μια μερίδα κτηνοτρόφων στο Περιβόλι. Ήταν παλικάρι όποιος έτρωγε αρνί από ξένο κοπάδι. Το ‘κλέφτικο’ ήταν η ονομασία του ειδικού τρόπου που έψηναν το κλεμμένο για να μη τους αντιληφθούν. Το περιστατικό που θα σας αναφέρω συνέβη μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ένας τσέλιγκας, που είχε τη φήμη κλέφτη, όταν γέρασε και κατάλαβε ότι οι δυνάμεις του σιγά σιγά τον εγκαταλείπουν, μάζεψε τα

τέσσερα παιδιά του για να τους δώσει τις τελευταίες συμβουλές. Αφού τους μίλησε αρκετή ώρα για πρακτικά πράγματα που έμαθε από την εμπειρία μιας ζωής, τους ρώτησε τον καθένα χωριστά: Εσύ Γιάννη θα κλέβεις; Θα κλέβω πατέρα. Μπράβο παιδί μου. Εσύ Νικόλα; Ναι πατέρα. Να 'χεις την ευχή μου παιδί μου. Εσύ Γιώργη θα κλέβεις; Ναι πατέρα. Μπράβο παιδί μου. Εσύ Κώστα θα κλέβεις; Ρώτησε τον μικρότερο γιό του. Όχι πατέρα, ήταν η απάντηση που άφησε έκπληκτο τον γέρο πατέρα του. Και πώς θα μπορέσεις να ζήσεις παιδί μου; Είπε λυπημένος ο πατέρας. Και πράγματι το μικρότερο παιδί του σε λίγα χρόνια έφυγε μετανάστης στην Αμερική.

Ο θείος Τέγιος

Πριν από τον πόλεμο, στις 20 Ιουλίου του '38, η αδελφή μου η Μαρίτσα, καθόταν στο πεζούλι της αυλής του σπιτιού κι έβλεπε τον κόσμο ν' ανεβαίνει το μονοπάτι για τον Προφήτη Ηλία. Ήταν λυπημένη που δεν μπορούσε να πάει στο πανηγύρι με τ' άλλα παιδιά της ηλικίας της, γιατί εδώ και πολλές μέρες είχε μείνει κουτσή από ένα χτύπημα στο γόνατο. Περνούσαν συγγενείς και φίλοι και να και ο θείος Τέγιος του Παπαθανάση, ο αδερφός της γιαγιάς Αγγέλας. Τι κάνεις κορίτσι μου; Καλά θείε. Ο θείος ήξερε το πρόβλημα και κάτι είχε στο νου του. Την άλλη βδομάδα είναι της Αγίας Παρασκευής, της λέει. Θέλεις να πάς κι εσύ στο μεγάλο πανηγύρι μαζί με τις φίλες σου; Θέλω αλλά δεν μπορώ, του απάντησε κι έβαλε τα κλάματα. Μην κλαις κορίτσι μου. Θα γίνεις καλά, αρκεί να κάνεις αυτά ακριβώς που θα σου πω. Έφαγες σήμερα

τίποτε; Όχι. Θα φας μόνο μια χούφτα κεράσια όλη την ημέρα και θα πίνεις πολύ νερό από το Δούκα. Την άλλη μέρα ξαναπέρασε ο θεός και της είπε να κάνει το ίδιο. Η Μαρίτσα το πήρε σαν παιχνίδι. Την τρίτη μέρα άρχισε να νιώθει καλύτερα. Πήγε μάλιστα μόνη της και πήρε νερό από τη βρύση του Δούκα. Έτσι πέρασαν οι μέρες, και της Αγίας Παρασκευής έτρεχε σαν ελαφάκι μαζί με τ' άλλα παιδιά στο τριήμερο πανηγύρι. Ο θεός Τέγιος εκείνη τη χρονιά είχε έλθει από την Αμερική όπου σπούδασε Φυσιολογία και φυσικοθεραπεία. Αργότερα στη Θεσσαλονίκη τον γνώρισα καλά γιατί μέναμε για έξι χρόνια μαζί στο ίδιο σπίτι. Με σήκωνε κάθε πρωί με την ανατολή του ήλιου, για να κάνουμε σουηδική γυμναστική. Αυτός και ένας γιατρός, ο Ευθυμιάδης, ήταν τότε οι μόνοι φυσικοθεραπευτές στη Θεσσαλονίκη. Εκείνη την εποχή έζησα από κοντά και την περίπτωση του παράλυτου Βαγγέλη. Ήταν μόλις 18 χρονών. Τον γιάτρεψε κάνοντάς του μασάζ και κρατώντας τον τριάντα μέρες νηστικό.

Το όνειρο του Δημητράκη

Τον παππού μου τον Στέργιο Φαρσιάρωτο, τον χρυσοχόο, τον πατέρα της μητέρας μου, δεν τον γνώρισα. Είχε πεθάνει προτού γεννηθώ. Ούτε θυμάμαι τίποτε γι αυτόν, εκτός από μια ιστορία που έλεγε ο γιος του, ο θεός Δημητράκης, που τον βοήθουσε στο εργαστήρι. Όταν πέθανε ο πατέρας μου, έλεγε, κράτησα για λίγο καιρό το μαγαζί για να συμμαζέψω τις δουλειές που άφησε στη μέση. Τα κατάφερα εκτός από μια παραγγελία για ένα κόσμημα που δεν μπορούσα να θυμηθώ τις αναλογίες των υλικών που έπρεπε να

χρησιμοποιήσω. Παιδεύτηκα μερικές μέρες, ο πελάτης βιαζόταν, κόντευα να σκάσω απ' το κακό μου. Και τότε εμφανίζεται ο πατέρας μου στ' όνειρο και μου λέει: Άκουσε παιδί μου με προσοχή αυτά που θα σου πω και μη στενοχωριέσαι. Κατέβα στο υπόγειο και πήγαινε στα ράφια που έχω τα κουτάκια με τα υλικά. Θα πάρεις από το κόκκινο κουτάκι, στην άκρη αριστερά στο πρώτο ράφι, δυο δράμια σκόνη, από το κίτρινο, τρίτο από τ' αριστερά στο δεύτερο ράφι..., και μου είπε με κάθε λεπτομέρεια τι έπρεπε να κάνω. Το πρωί που σηκώθηκα ακολούθησα τις συμβουλές του πατέρα μου και όλα πήγαν μια χαρά.

Διωγμένος από δικτάτορες

Τα δυο μικρότερα αδέρφια της μητέρας μου, ο Μιχαλάκης κι ο Ζήσης, διωγμένοι το '37 από το καθεστώς Μεταξά, λόγω της αριστερής τους ιδεολογίας, έφυγαν στο Βουκουρέστι. Τον Απρίλη του '67 ήρθε ο θείος Ζήσης για πρώτη φορά, ως προσκεκλημένος, σ' ένα διεθνές συνέδριο Φαρμακολογίας που γινόταν στην Αθήνα. Μόλις τέλειωσαν οι εργασίες του συνεδρίου και ήρθε στη Θεσσαλονίκη να μας δει, γίνεται το πραξικόπημα των Συνταγματαρχών. Φεύγοντας άρον, άρον απ' την Ελλάδα είπε: Μετά τριάντα χρόνια πάλι δικτατορία; Είκοσι χρόνια αργότερα, μη αντέχοντας το δικτατορικό καθεστώς Τσαουσέσκου έφυγε στον Καναδά, όπου ζει με την οικογένειά του.

Η αναπόληση

Από τα Γρεβενά φύγαμε μετά τον εμφύλιο κι εγκατασταθήκαμε μόνιμα στη Θεσσαλονίκη. Το σπίτι στο χωριό το κάψανε οι Γερμανοί, το διώροφο στα Γρεβενά οι Ιταλοί. Στον εμφύλιο κάηκε και ο μύλος. Όταν το καλοκαίρι του '51, σε ηλικία εννιά χρονών, ξαναγύρισα στο Περιβόλι, ο πατέρας μου με πήγε πρώτα στο μύλο. Υπήρχαν ακόμα, φθαρμένα απ' τη φωτιά και το χρόνο, η φτερωτή, οι πέτρες που άλεθαν το σιτάρι και τμήματα της ξύλινης καρούτας που ένωνε το αυλάκι με τον μύλο, ρίχνοντας με ορμή το νερό στη φτερωτή. Ύστερα περπατήσαμε το αυλάκι για να δει σε τι κατάσταση βρίσκεται. Τον βοήθησα και βάλαμε στη θέση τους τα ξύλινα κανάλια που γεφύρωναν τα ρυάκια. Ποιος ξέρει. Είχε φαίνεται στο νου του να ξαναρχίσει από κει που τον σταμάτησαν οι πόλεμοι. Αργότερα κατάλαβε ότι η ζωή είχε αλλάξει. Ο πόλεμος είχε διαφοροποιήσει τις οικονομικές και κοινωνικές δομές του παρελθόντος. Άλλη ήταν τώρα η ροή των πραγμάτων. Το ποτάμι δε γυρνούσε πίσω. Καθισμένοι στο πέτρινο πεζούλι της καλύβας, που έφτιαξε με αγκωνάρια απ' τα χαλάσματα, μου μιλούσε με τις ώρες, δείχνοντας με το χέρι του τα ερείπια του χωριού και τα γύρω βουνά και τοποθεσίες: Η Τσιούμα, το Σούλι, το Κόντουρ, η Γκουρντουμπίλια, ο Άι Σωτήρας της Αβδέλλας. Κι ύστερα τις γειτονιές: Οι Σαϊταίοι, οι Μερμηγκαίοι, οι Καλογεραίοι, οι Παλαταίοι. Και πάλι, η Σφούρλα, η Πέτρα του Τέγου, η Αγία Παρασκευή κι ο Άι Γιώργης, το μόνο μνημείο που σεβάστηκαν και δεν έκαψαν οι Γερμανοί. Να, εκεί ήταν το σπίτι του Νάση, πιο πέρα, πίσω από κείνο το δέντρο,

το σπίτι του Γιαννάκη, εδώ του Γιώργη. Πού και πού υπήρχαν μερικές καλύβες και πέτρινα χαμηλά σπίτια σκεπασμένα με τσίγκους. Κάτω στους Παλαταίους, το βλέμμα μου έμεινε σ' ένα διώροφο ερειπωμένο σπίτι, που στεκόταν όρθιο ανάμεσα στα χαλάσματα. Μόνο η σκεπή του κρεμόταν, από το βάρος των σχιστόλιθων, στην πλευρά του μισογκρεμισμένου τοίχου. Το θυμάμαι ακόμα γιατί ήταν το μόνο στοιχείο που είχε απομείνει από την αρχιτεκτονική του χωριού. Αυτή την εικόνα είχα στο νου μου όταν το '64, φοιτητής τότε, έστειλα γράμμα στο θείο Γιαννάκη, που είχε εκλεγεί πρόεδρος, και του έλεγα διάφορες ιδέες για το χωριό. Του πρότεινα να σχεδιάσω οκτώ τύπους κατοικιών, ώστε να εφαρμοσθούν στο Περιβόλι για να προσεγγίσει την παλιά παραδοσιακή του μορφή. Αυτό βέβαια ήταν, για κείνη την εποχή, μια ουτοπία.

Και συνέχιζε ο πατέρας μου να μ' ενημερώνει, κάθε φορά που καθόμασταν στο πεζούλι, για το πώς ζούσε τότε ο κόσμος, για τις συνήθειες, τα πανηγύρια, τους γάμους, για τη δουλειά του στο μύλο και στο ραφείο που ήταν, να, εδώ στην άκρη, δίπλα στην κορομηλιά. Σαν να τα 'βλεπε όλα μπροστά του, όπως ήταν πριν. Κι ύστερα έπιανε το αγαπημένο του τραγούδι για τον ξενιτεμό των Περιβολιωτών. Πάντα, από τότε, μου έκανε εντύπωση η μεγάλη διαφορά στην αίσθηση του χρόνου. Για τον πατέρα μου, ήταν πράγματα και καταστάσεις πολύ κοντινά. Για μένα ήταν τόσο μακρινά, αν και δεν είχαν περάσει παρά μόνο λίγα χρόνια!

Οι ιστορίες για την αρκούδα είναι πολλές. Κάθε κτηνοτρόφος στο χωριό έχει να πει κάποιο περιστατικό που συνέβη σ' αυτόν ή σε συγγενή του. Οι κυνηγοί δεν

αφηγούνται πια τα κατορθώματά τους, μετά την ανάπτυξη του οικολογικού κινήματος για τη διάσωση της αρκούδας, που ο πληθυσμός της έχει φτάσει σε επικίνδυνα χαμηλά επίπεδα. Η αρκούδα στην Πίνδο αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά στοιχεία της πανίδας του οικοσυστήματος. Οι παρακάτω αφηγήσεις αφορούν περιστατικά συνάντησης του ανθρώπου με την αρκούδα.

Η συνάντηση

Η πρώτη ιστορία που άκουσα για την αρκούδα ήταν η συνάντησή της με τον παππού μου τον Κούσιο. Την έλεγε ο πατέρας μου. Ήταν στις αρχές του 1900. Από τη μια μεριά του βουνού Κουλέου ανέβαινε ο Κούσιος και από την άλλη η αρκούδα. Συναντήθηκαν στην κορυφή. Η αρκούδα σηκώθηκε απειλητικά στα δυο της πόδια. Ο παππούς, παλικάρι τότε, τρόμαξε αλλά κράτησε την ψυχραιμία του και στάθηκε ακίνητος για αρκετή ώρα κρατώντας, καλού κακού, με το δεξί του χέρι το τσεκουράκι που είχε στη ζώνη του. Ώσπου η αρκούδα σιγά σιγά κατέβηκε, έκανε μερικά βήματα πίσω κοιτάζοντάς τον και μουγκρίζοντας κι ύστερα χάθηκε στις φυλλωσιές του δάσους, παρασύροντας ό,τι έβρισκε μπροστά της.

Το αγκάθι

Τον Αύγουστο του '52 που ήμασταν στο Περιβόλι, ήρθε στο σπίτι να μας δει ένας συγγενής κτηνοτρόφος από τους Σαϊταίους, άντρας μιας ξαδέρφης της μητέρας μου. Με την ευκαιρία ζήτησε απ' τον

πατέρα μου να του δώσει την άδεια να μαζέψει μερικά κορόμηλα για την κατσικά του από τα δέντρα της γειτονιάς που ήταν στις ξέφραγες αυλές των ερειπίων των σπιτιών. Ανήκαν σε συγγενείς και φίλους που δεν είχαν ακόμη επιστρέψει μετά τον πόλεμο στο χωριό και τις είχε υπό την προστασία του ο πατέρας μου. Εκείνη τη χρονιά οι κορομηλιές ήταν φορτωμένες. Εμείς είχαμε ήδη μαζέψει πάνω από τριάντα κιλά. Η μητέρα μου, αφού τα πέρασε από μια χοντρή σήτα και πέταξε τα φλούδια και τα κουκούτσια, τα έβρασε στο μεγάλο καζάνι κι έκανε γύρω στα δέκα κιλά ακρίμι. Ήταν σαν πολύ ξινή και αραιή μαρμελάδα, με καφέ σκούρο χρώμα και χρησίμευε στα φαγητά αντί για λεμόνι, αλλά και σαν αναψυκτικό με νερό και μπόλικη ζάχαρη. Προπολεμικά χρησίμευε και σαν έμπλαστρο σε διάφορες αρρώστιες, όπως οι παραμαγούλες. Στον συγγενή λοιπόν έδωσε την άδεια ο πατέρας μου να πάρει κορόμηλα από ένα δέντρο κοντά στην καρυδιά του Τόλη του Περδίκη. Πήρε και μένα μαζί του να τον βοηθήσω. Φιλότιμος εγώ ανέβηκα στην κορομηλιά και καθώς τίναζα τα κλωνάρια, έχασα την ισορροπία μου κι έπεσα. Το αριστερό μου πόδι πιάστηκε σε μια διχάλα του κορμού. Από κει άρχισε για μένα μια ‘Οδύσσεια’ που κράτησε δυο χρόνια. Στο Λαϊκό Νοσοκομείο, στη Θεσσαλονίκη, που πήγαμε το φθινόπωρο μας είπαν πως υπάρχουν ξένα ‘αντικείμενα’, πιθανόν αγκάθια, σε δυο σημεία του ποδιού, το ένα κάτω από το γόνατο αριστερά και το άλλο πίσω στην κλείδωση. Ο γιατρός που με εξέτασε ήταν από τα μέρη των Γρεβενών και είπε στη μητέρα μου ότι μια εγχείρηση μπορεί να δημιουργούσε προβλήματα γιατί τα αγκάθια ήταν σε δύσκολα σημεία. Φύγαμε από το Νοσοκομείο και

ακολουθήσαμε τη συμβουλή του νουνού μου του Τέγιου του φυσιοθεραπευτή. Μας έστειλε σε κάποιον πρακτικό που καθόταν κοντά στην Ανάληψη, τον μπάρμπα-Χρήστο και μας έδωσε έναν μουσαμά που έφτιαχνε ο ίδιος και ήταν κατάλληλος για περιπτώσεις σαν τη δική μου. Κόβαμε μικρά κομματάκια από τον μουσαμά, τα βάζαμε στις μικρές πληγές αφού τις καθαρίζαμε με οξυζενέ, και δέναμε το πόδι με δυο ξεχωριστές γάζες. Η αλλαγή γινόταν κάθε τρεις μέρες. Μετά από δύο μήνες μαζί με το μουσαμά βγήκε και το αγκάθι από την πληγή κάτω από το γόνατο. Είχε μήκος πάνω από τρία εκατοστά. Αυτό το ευχάριστο γεγονός μας όπλισε με υπομονή και συνέχισα την ίδια θεραπεία για δυο χρόνια, πηγαίνοντας κάθε φορά που τέλειωνε ο μουσαμάς στον μπάρμπα-Χρήστο. Όταν τον Ιούλιο του '56 έβγαλε ο μουσαμάς και το αγκάθι απ' την κλείδωση του ποδιού, η χαρά μας ήταν τόσο μεγάλη που το στείλαμε ταχυδρομικά να το δουν και οι γονείς μου που είχαν πάει στο Περιβόλι.

Το μαύρο πουλί

Το καλοκαίρι του '52 η Μαρίτσα κι εγώ πήγαμε στο Περιβόλι του Προφήτη Ηλία και μείναμε στην πρώτη καλύβα που έφτιαξε ο πατέρας μου μετά τον πόλεμο. Η πλευρά του δρόμου για τη βρύση του Δούκα ήταν φτιαγμένη με πέτρα απ' τον τοίχο του παλιού σπιτιού. Είχε μια πόρτα από τη μεριά που έβλεπε στο Μεσοχώρι, που ήταν και η κύρια είσοδος και μια πόρτα στην πίσω μεριά προς την Γκουρντουμπίλια που έβγαζε στο μαγερειό και στον πρόχειρο ξύλινο απόπατο, δέκα μέτρα πιο μακριά. Εκείνη την εποχή στη γειτονιά μας

υπήρχαν τρία μόνο σπίτια κι η καλύβα μας. Τη βδομάδα που μείναμε μόνοι μέχρι να 'ρθουν οι γονείς μας βοηθούσα την αδερφή μου στις δουλειές του σπιτιού. Ένα βράδυ μ' έστειλε να πάρω από το Δούκα τη βελέντζα που είχε πλύνει. Συνήθως τα μάλλινα που έπλενε τα άπλωνε σε κάτι θάμνους δίπλα από τη βρύση. Πήρα το μονοπάτι για το Δούκα που ήταν σε μια απόσταση μικρότερη από εκατό μέτρα. Απ' το βουνό απέναντι μόλις είχε βγει το φεγγάρι και τα δέντρα κι οι θάμνοι έριχναν παράξενες σκιές. Είχα κάνει τη μισή διαδρομή και βλέποντας προς τη βρύση μου φάνηκε πως καθόταν μια γριά ντυμένη στα μαύρα κι έπλενε. Πλησιάζοντας περισσότερο, η γριά σηκώθηκε κι έγινε ένα μαύρο πουλί που ερχόταν κατά πάνω μου. Τρόμαξα τόσο που έφυγα τρέχοντας και γύρισα στην καλύβα αλαφιασμένος. Είπα στη Μαρίτσα τι συνέβη. Μου εξήγησε πως ήταν η βελέντζα που την είχε διπλωμένη για να στραγγίσει σε μια πέτρα μπροστά απ' τη βρύση. Όταν ηρέμησα πήγαμε μαζί και την πήραμε.

Η άμυνα των ζώων

Στην περιοχή του Άι Νικόλα βόσκουν τα γελάδια του Γιούλα. Ήταν κάποιο φθινόπωρο της δεκαετίας του '80. Ο Γιούλας, που βρίσκεται στο χωριό, πληροφορείται ότι εμφανίστηκε αρκούδα στην περιοχή και τα ζώα είναι ανήσυχα. Αρπάζει την καραμπίνα και τρέχει για να προλάβει το κακό. Την αρκούδα δεν τη φοβάται. Είναι γνωστός κυνηγός, δεινός σκοπευτής και πάντα στο παρελθόν έβγαине νικητής στην αναμέτρηση. Βρίσκει τον βοσκό τρομοκρατημένο πάνω σ' ένα δένδρο, δίπλα στο δρόμο. Πού είναι τα γελάδια; Λίγο παρακάτω στο

μικρό ξέφωτο, του λέει: Είδες την αρκούδα; Να τη, και δείχνει προς την πλαγιά με τα ψηλά πεύκα και την πυκνή οξιά. Δεν την πλησίασε. Δεν τη σημάδεψε. Δεν είδε, όπως παλιά, το τελευταίο βλέμμα της προτού εκείνη σωριαστεί. Μόνο έριξε μερικές ντουφεκιές στον αέρα. Η μεγάλη καφετιά αρκούδα εξαφανίστηκε στο δάσος προς τον Ασπροπόταμο. Όταν έφτασε στο κοπάδι είδε μια εικόνα που θα τη θυμάται σ' όλη του τη ζωή. Τα ζώα είχαν σχηματίσει κύκλο. Εξωτερικά οι ταύροι με προτεταμένα τα κέρατα, πιο μέσα οι γελάδες και στη μέση τα μοσχαρακία. Μια θέση άμυνας που παρέπεμπε άμεσα σε ανθρώπινη στρατηγική που έχουμε δει πολλές φορές σε πολεμικά έργα εποχής!

Η αλήθεια είναι ότι δεν θυμάμαι αν αυτή την ιστορία την άκουσα από τον Γιούλα ή από άλλον κτηνοτρόφο. Ταιριάζει όμως περισσότερο έτσι, γιατί μου δίνεται η ευκαιρία να πω πως, μετά την κίνηση για τη διάσωση της αρκούδας, ο Γιούλας συνειδητοποίησε ότι η εξόντωσή της δεν είναι πράξη για την οποία πρέπει κανείς να νιώθει περήφανος, όταν μάλιστα μπορεί εύκολα να την αποφύγει.

Το ψάρεμα

Στο χωριό πολλοί έχουν το χόμπι του ψαρέματος. Ψαρεύουν συνήθως πέστροφες στον Αώο που περνάει από τη Βουβούσα, ή στον Ασπροπόταμο που είναι πιο κοντά. Ένας απ' αυτούς και ο Γιάννης ο Γκουλουβράντζας που έχει το σπίτι του στην άκρη του χωριού κάτω από τη Γκουρντουμπίλια. Ένα πρωινό μάζεψε τα σύνεργά του, καλάμι, αγκίστρια, δολώματα, πήρε ένα στρωσίδι κι ένα κομμάτι πίτα που έφτιαξε η

μητέρα του με χόρτα από τον κήπο, τα φόρτωσε στο αμάξι και κατευθύνθηκε προς την Αβδέλλα. Στο σημείο που ενώνονται τα δυο τοπικά ποτάμια, σταμάτησε, φορτώθηκε τα πράγματα και κατέβηκε την απότομη πλαγιά προς το ποτάμι. Ήταν καλοκαίρι. Το ποτάμι δεν είχε πολύ νερό. Με προσοχή και σιγά σιγά πατώντας στις μεγάλες και μικρές άσπρες πέτρες, έφτασε στην απέναντι όχθη, σ' ένα σημείο κατάλληλο για να προσεγγίσει το μέρος όπου το νερό δημιουργούσε μια μικρή λιμνούλα με βάθος πάνω από ενάμισι μέτρο. Αυτά τα σημεία λέγονται αβυροί. Έστρωσε σε μια πλατιά μεγάλη πέτρα, δόλωσε το αγκίστρι και κάνοντας την κίνηση με το καλάμι προς τα δεξιά για να ρίξει με φόρα την πετονιά στο αβυρό, βλέπει όρθια από πάνω του την αρκούδα. Παρατάει τα πάντα και φεύγει αλαφιασμένος. Από πίσω του τρέχει ένα αρκουδάκι και πιο πίσω η μάνα του. Για πότε πέρασε το ποτάμι κι ανέβηκε την πλαγιά προς το αυτοκίνητο δεν το κατάλαβε. Του κόπηκε η ανάσα, ένοιωσε τις τρίχες των μαλλιών του κυριολεκτικά σηκωμένες κι έκανε ώρα να συνέλθει. Ακόμα θυμάται το υγρό στόμα της αρκούδας και τ' άσπρα της νύχια στο μέγεθος τσιγάρου. Συμπεραίνοντας ο Γιάννης, όταν αφηγείται την ιστορία, λέει ότι το αρκουδάκι τον κυνηγούσε για να παίξει και η αρκούδα ακολουθούσε για να μαζέψει το παιδί της.

Το άγριο σκυλί

Τέσσερα παιδιά άφησε ορφανά ο Γίτσης, όταν τον χτύπησε κεραυνός, μια μέρα στη δεκαετία του '60, την ώρα που έβοσκε τα πρόβατα. Πούλησαν το κοπάδι μαζί με τα σκυλιά, και άνοιξαν μαγαζί στο Βελεστίνο,

χειμαδιό του Περιβολίου. Τα δυο παιδιά, ο Νίκος κι ο Γιώργης, κατάφεραν να σπουδάσουν. Με τον Γιώργη είμαστε φίλοι από τότε που ήταν φοιτητής στη Γεωπονική Θεσσαλονίκης κι έπαιρνε μέρος στο χορευτικό και στις εκδηλώσεις του Συλλόγου Περιβολιωτών. Εκείνη την εποχή μαθαίνει ο Γιώργης ότι ένα άσπρο σκυλί, γιος της σκύλας τους της Μόρφως, ήταν ο φόβος και ο τρόμος της περιοχής. Δεν τολμούσε να πλησιάσει κανείς το κοπάδι. Η είδηση τού κίνησε το ενδιαφέρον κι ένα καλοκαίρι αποφασίζει με δυο φίλους του να πάνε στο κοπάδι. Άλλωστε είχαν περάσει πάνω από πέντε χρόνια από τότε που βοηθούσε τον πατέρα του στα πρόβατα και είχε την επιθυμία να ξαναδεί εκείνο το περιβάλλον που έζησε τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια. Η διαδρομή ήταν θαυμάσια. Πέρασε μια ώρα περπατώντας μέσα από το δάσος με τα πεύκα, τις οξιές, τα ξέφωτα με τις φτέρες και τα μικρά ρυάκια με τα γάργαρα νερά. Πλησίασαν. Πίσω από το σπανό λόφο που βρισκόταν μπροστά τους ήταν η στάνη. Ξαφνικά ακούγονται γαβγίσματα και ξεπροβάλλουν δυο σκυλιά στην κορυφή σε απόσταση διακόσια περίπου μέτρα. Ήταν η Μόρφω με τον τρομερό της γιο. Την πρώτη ευχάριστη εντύπωση τη διαδέχονται στιγμές αμηχανίας. Τα σκυλιά τρέχουν με ορμή κατά πάνω τους γαβγίζοντας. Η παρέα σάστισε. Είχαν μαζί τους τις γκλίτσες, αλλά πού να τα βγάλεις πέρα μ' αυτά τ' αγριεμένα σκυλιά. Ο Γιώργης από διαίσθηση κάνει μια προσπάθεια. Καθώς πλησίασαν στα εκατό μέτρα φώναξε δυνατά: Μόρφω! Αυτό που συνέβη τότε ήταν απρόβλεπτο, απρόσμενο και σχεδόν απίστευτο. Καθώς τρέχανε τα σκυλιά, η μάνα σκουντούσε το γιο γαβγίζοντας με αλλιώτικη φωνή. Ήταν φανερό πως κάτι

του 'λεγε. Όταν έφτασαν, η Μόρφω σηκώθηκε όρθια και με τα μπροστινά της πόδια έριξε τον Γιώργη κάτω και άρχισε να τον γλείφει. Κι εκείνο το άσπρο τρομερό σκυλί κουλουριαζόταν στα πόδια της παρέας κουνώντας χαρούμενα την ουρά του!

Η διάσωση του κοπαδιού

Ειδικά σ' αυτή την ιστορία ισχύουν για την αφήγηση όλα όσα γράφω στον πρόλογο. Τα δυο αδέρφια ο Πάνος κι ο Χρήστος Αποστολίνας είναι κτηνοτρόφοι. Το καλοκαίρι βόσκουν τα πρόβατα στη Βάλεα Κάλντα, ανά μια βδομάδα ο καθένας. Δεν γνωρίζω ακριβώς το μέρος. Νομίζω στην Φλέγγα. Δεν θυμάμαι αν άκουσα την ιστορία από τον Χρήστο ή τον Πάνο. Νομίζω από τον Πάνο. Έχω στο νου μου συγκεκριμένες τις τοποθεσίες της διαδρομής από τη Φλέγγα μέχρι το Περιβόλι. Δεν θυμάμαι αν ήταν τριακόσια τα πρόβατα, αν τα σκυλιά ήταν δυο, αν υπήρχε το άλογο. Αυτό που μου έκανε εντύπωση και θα προσπαθήσω να περιγράψω, παρ' όλα τα παραπάνω κενά, είναι οι σκληρές συνθήκες κάτω από τις οποίες ζει και εργάζεται ο κτηνοτρόφος και οι ιδιαίτερες ικανότητες που απαιτούνται σε κρίσιμες στιγμές. Στο καφενείο του Κουβάτα διηγείται στην παρέα ο Πάνος τη μικρή του ιστορία με λόγια σαν τα παρακάτω:

Ήταν στα μέσα του Οκτώβρη. Σε μερικές μέρες θα κατεβάζαμε τα πρόβατα στον κάμπο. Ο καιρός ήταν ακόμα καλός και αποβραδís δεν έδειχνε κανένα σημάδι πως θα χαλούσε. Το πρωί ξύπνησα νωρίς. Ήταν μισοσκοτάδο κι ένιωσα να φυσάει κρύος αέρας. Κοιτάζω τον ουρανό. Γεμάτος σύννεφα και οι πρώτες

φιλές νιφάδες δεν άργησαν να πέσουν. Κατάλαβα. Έπρεπε να κάνω όσο πιο γρήγορα μπορούσα, γιατί ο καιρός δεν αστειευόταν και υπήρχε κίνδυνος ν' αποκλειστώ. Μέχρι να φορτώσω τα πράγματα στο άλογο και να δώσω εντολή στα σκυλιά να μαζέψουν τα πρόβατα και να ξεκινήσουμε, το είχε στρώσει. Οι νιφάδες ολοένα μεγάλωναν και πύκνωναν. Κατεβήκαμε το μισό δρόμο προς το Αρκουδόρεμα, προσεκτικά, χωρίς ιδιαίτερο πρόβλημα γιατί το μονοπάτι το βλέπαμε ακόμη, παρόλο που το χιόνι είχε φτάσει τους τριάντα πόντους. Από κει και πέρα τα πράγματα όσο πήγαινε και δυσκόλευαν. Το κρύο ήταν τσουχτερό, το χιόνι έπεφτε σε τούφες. Εγώ μπροστά κρατώντας με το 'να χέρι απ' τα γκέμια το άλογο και με τ' άλλο την γκλίτσα, προσπαθούσα ν' ανοίγω το δρόμο. Πίσω ακολουθούσαν καρτερικά τα πρόβατα με τα σκυλιά από γύρω. Πλησιάζαμε στο ρέμα και ακούω έναν κρότο πίσω μου. Από το βάρος του χιονιού έσπασε ένα μεγάλο κλαδί κι έκοψε το κοπάδι στα δυο. Τα ζωντανά τρομοκρατήθηκαν, τα σκυλιά γάβγιζαν. Δένω γρήγορα σ' ένα δέντρο το άλογο και τρέχω να δω πρώτα αν χτύπησε κανένα ζώο. Ευτυχώς. Μάζεψα με χίλιους κόπους το κοπάδι. Τα γένια είχαν κρουσταλλιάσει. Ξεκινάμε, αλλά πού; Μπροστά μας τα πάντα κλειστά. Ήμασταν σ' ένα μικρό ξέφωτο που ο αέρας μάζεψε ίσα με δυο μέτρα χιόνι. Κοίταξα γύρω μου για να δω πού βρίσκομαι. Το μόνο που με φόβιζε ήταν να μη χάσω τις δυνάμεις μου. Κόβω δεξιά και με μια κυκλική πορεία ξαναβρίσκω το μονοπάτι. Εδώ το χιόνι λιγότευε. Είχαμε φτάσει χαμηλά. Περάσαμε εύκολα το Αρκουδόρεμα και στη Βάλια Κάλντα τα πράγματα ήταν ακόμα καλύτερα. Κάθισα να ξεκουραστώ και τάισα το

άλογο. Πήραμε τον ανήφορο. Λίγες ακόμα δυσκολίες στο Σταυρό και περισσότερες στην Τίζα γιατί φυσούσε δυνατά. Το χιόνι όμως ήταν πολύ λιγότερο. Φτάσαμε στο χωριό και μέτρησα τα πρόβατα. Δεν έλειπε κανένα. Και τότε σκέφτηκα. Αν είχες, Πάνο, τριακόσιους ανθρώπους, θα τους έφερνες όλους ζωντανούς;

Πάντια α φούρλου

Ήταν το '88, τη χρονιά που ήρθε για πρώτη φορά στο Περιβόλι, μετά τριάντα χρόνια που έλειπε στα ξένα, η αδερφή μου η Ελένη. Είπαμε να κάνουμε μια εκδρομή στην Πάντια α Φούρλου, την πεδιάδα δηλαδή του κλέφτη, που βρίσκεται δυτικά του Κουλέου, αλλά δεν γνωρίζαμε τη διαδρομή. Ανεβήκαμε στο αμάξι με τη Θεανώ και την Ελένη και περάσαμε από το ξενοδοχείο για να δούμε μήπως ήταν εύκαιρος να μας συνοδεύσει ο θείος Λάζαρος. Και πράγματι ήρθε μαζί μας. Στο δρόμο μας έλεγε διάφορες ιστορίες από τα νεανικά του χρόνια. Ακούσαμε, βλέποντας το Κουλέου, για μια ακόμη φορά τη συνάντηση του πατέρα του, του Κούσιου, με την αρκούδα. Περνώντας από έναν βατό δασικό δρόμο ανάμεσα από πυκνό δάσος πεύκων και οξιάς, φτάσαμε. Ήταν μια μαγευτική τοποθεσία. Μπροστά μας η πεδιάδα σ' ένα υψόμετρο πάνω από 1.800 μ. και στη συνέχεια ένας λόφος με ψηλά και πυκνά δέντρα. Αριστερά, μια μικρή στάνη κι ένα γαϊδουράκι να περιμένει καρτερικά, σχεδόν ακίνητο, δεμένο απ' το καπίστρι σ' έναν πάσαλο. Είχε λιακάδα, ο ήλιος έκαιγε αλλά ένα δροσερό αεράκι μετρίαζε τη ζέστη. Η πεδιάδα ήταν καταπράσινη, με μικρά φυτά κολλημένα σχεδόν στο χώμα. Οι μικροί ήχοι από τα διάφορα

ζωύφια έδιναν την εντύπωση ενός ζωντανού τάπητα. Δεξιά, το τέλος της πεδιάδας είχε φόντο τον ορίζοντα με τα βουνά της Σαμαρίνας. Καθώς κοιτούσαμε το τοπίο, ακούστηκε από ψηλά κάποιο πουλί. Είναι αετός, είπε ο Λάζαρος. Τον είδαμε να κατεβαίνει, να χάνεται με ορμή στο πυκνό δάσος του λόφου, και σε λίγες στιγμές να βγαίνει από το δάσος και ν' ανεβαίνει συνεχώς μέχρι που έγινε μια μικρή κουκίδα στο πλάι του ήλιου. Κάποιοι συνειρμοί οδήγησαν τη σκέψη μου στον Τζιουτζικά που παρακαλούσε τον αετό, στο ποίημά του, να τον πάρει απ' την ξενιτιά... Κάτι που πολύ λίγοι ξέρουν, διέκοψε ο Λάζαρος, είναι ότι το '40, σ' αυτή την πεδιάδα ο ελληνικός στρατός πέτυχε την πρώτη νίκη κατά των Ιταλών. Ανεβείτε στο αμάξι να δείτε τον Αώο, συνέχισε. Μας πήγε σ' ένα σημείο πίσω από τον λόφο. Ήταν σαν να βρισκόμασταν στην κορυφή του κόσμου. Ο Αώος, ο Σμόλικας! Να το Παλιομανάστρι, ένας λόφος που διέκοπτε τον Αώο και πάνω του τα ερείπια που μόλις διακρίνονταν. Ήταν ένας από τους επτά μικρούς οικισμούς που τον 18ο αιώνα που καταργήθηκε, όπως λένε με διαταγή του Σουλτάνου και οι κάτοικοί του μεταφέρθηκαν και ενώθηκαν με τον οικισμό του Περιβολίου.

Στο γυρισμό καθίσαμε για ένα καφέ στο ξενοδοχείο, ανταλλάξαμε τις εντυπώσεις μας από την ολιγόωρη εκδρομή και στο τέλος η Θεανώ, σαν ειδική, μας έκανε ένα μικρό μάθημα γλωσσολογίας. Ξέρεις Γιάννη ότι η Πάντια α Φούρλου δεν έχει τίποτε το λατινικό; Την κοίταξα με απορία. Να σου εξηγήσω συνέχισε. Το πάντα έχει την ίδια ρίζα με την πεδιάδα και η λέξη φούρλου προέρχεται από το αρχαίο φωρ που θα πει κλέφτης! Και μου κάνει εντύπωση, συνέχισε, γιατί

αυτή η ρίζα διατηρείται μόνο σε σύνθετες λέξεις όπως: κατάφωρος, αυτόφωρο.

Οι κυνηγοί

Τον Γενάρη του '93, τις αλκυονίδες μέρες, μια ομάδα κυνηγών ανέβηκε στο Περιβόλι κι έμεινε στο ξενοδοχείο Βάλια Κάλντα. Το ξενοδοχείο λειτουργούσε τότε από τις αρχές της άνοιξης μέχρι τον Άι-Δημήτρη, που έφευγαν και οι τελευταίοι κτηνοτρόφοι με τα πρόβατά τους για τον κάμπο. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις άνοιγε και τον χειμώνα, εφόσον βέβαια το επέτρεπε ο καιρός και η κράτηση των δωματίων συνέφερε οικονομικά.

Οι κυνηγοί είχαν κλείσει τέσσερα δωμάτια για μια βδομάδα. Ο θείος μου ο Λάζαρος, ο ξενοδόχος, είχε περάσει τα '80 αλλά ήταν ακόμη γερός και μπορούσε να τα φέρει βόλτα μόνος του. Έτσι ανέβηκε μια μέρα νωρίτερα με τις ανάλογες προμήθειες, άναψε την κεντρική θέρμανση κι ετοίμασε τα δωμάτια. Τις δυο πρώτες μέρες όλα πήγαιναν καλά. Την επόμενη μέρα, στις δέκα η ώρα το πρωί, ακούστηκε από πολύ κοντά ένας πυροβολισμός. Ο Λάζαρος παράτησε τις δουλειές και πετάχτηκε έξω. Είδε έκπληκτος τρεις κυνηγούς να χασκογελάνε, καθώς ο ένας τους κρατούσε από την ουρά σαν λάφυρο ένα σκοτωμένο σκιουράκι. Δεν μπορούσε να το πιστέψει. Ήταν το αγαπημένο του ζωάκι που εμφανίστηκε το φθινόπωρο στο μεγάλο πεύκο δίπλα στο ξενοδοχείο. Προσπαθούσε να το εξημερώσει ταΐζοντας το από μακριά καρύδια και μύγδαλα. Κι αυτό όλο και πλησίαζε. Θα ήθελε να τους τσακίσει στο ξύλο αλλά ήταν ογδόντα πέντε χρονών.

Έξαλλος από θυμό, τους έδιωξε κακήν κακώς. Μάζεψε κι αυτός τα πράγματά του, κλείδωσε το ξενοδοχείο και, αδιαφορώντας για το κόστος, κατέβηκε στα Γρεβενά.

Ο Κώτσος και ο Παναγιώτης

Στο Μεσοχώρι, στο καφενείο του Θωδωράκη του Παπαθεοδώρου, κάθεται μια παρέα και ακούει τις ιστορίες που διηγείται ο Κώτσος ο Περδίκης.. Για το εμπόριο, τις μεταφορές με τα μουλάρια, για τ' αμάξια που είχε πριν απ' τον πόλεμο, για το φημισμένο άσπρο του άλογο, για εκείνον τον χειμώνα που ήρθε καβάλα απ' τη Βουβούσα και δεν μπόρεσε να διακρίνει το χωριό που ήταν σκεπασμένο με τα χιόνια... Και συνέχισε, θέλοντας κάτι να πει για την οικογένειά του: Ήμασταν πέντε αδέρφια. Έξι ήσασταν μπάρμπα Κώτσο, τον διακόπτει ο Παναγιώτης, ο αδερφός του Θωδωράκη. Πάψε εσύ, του λέει απότομα ο Κώτσος. Ήμασταν πέντε αδέρφια... Ξέχασες το παιδί που πέθανε στη γρίπη του '12, επεμβαίνει ο Παναγιώτης. Τον κοιτάει ξαφνιασμένος ο Κώτσος. Πού το θυμήθηκες, ρε παιδί μου! Ο Παναγιώτης δεν το θυμήθηκε, αφού γεννήθηκε το '40. Το ήξερε. Ποια σχέση έχει άραγε ο Κώτσος με τον Παναγιώτη; Καμία. Στην ηλικία, στο επάγγελμα, στις ιδέες, στην ιδιοσυγκρασία; Διαφέρουν όσο το άσπρο με το μαύρο. Κάτι όμως τους συνδέει. Είναι συγχωριανοί. Και τους συγχωριανούς, αυτούς τουλάχιστον που ζούσαν στο Περιβόλι την περίοδο του μεσοπολέμου, τους ξέρει ο Παναγιώτης μέχρι τετάρτης γενεάς.

Η ισότητα των φύλων

Υπήρξαν μερικές γυναίκες, που σε εποχές μεγάλης ανισότητας των φύλων έδειξαν δυναμισμό αμφισβητώντας την ανδρική κυριαρχία. Αυτή τη φήμη είχε και η Μαρούσια, η αδερφή της γιαγιάς μου Αγγέλας, η μητέρα του Γιαννάκη του Ντόντου. Οι Μπουρντουλιακαίοι, το παρατσούκλι των Ντονταίων, ήταν μεγάλη κτηνοτροφική οικογένεια με χιλιάδες πρόβατα. Την εποχή εκείνη κουμάντο στην ευρύτερη οικογένεια έκαναν οι γεροντότεροι. Οι γυναίκες δεν είχαν λόγο. Μια μέρα η Μαρούσια έκανε πίτα στη γάστρα στο μεγάλο ταψί. Ο άντρας της με τ' αδέρφια του ήταν στα πρόβατα. Οι γέροι στρώθηκαν να φάνε την πίτα. Αφήστε κανένα κομμάτι για τα παιδιά, τους είπε η Μαρούσια. Εσύ πάψε, είπε θυμωμένος ο πεθερός της. Να πάψω; Και χωρίς να χάσει χρόνο, αρπάζει το ταψί με την πίτα και το πετάει απ' το παράθυρο! Από τότε βέβαια κύλησε πολύ νερό στ' αυλάκι. Η ισότητα των φύλων, μετά από αγώνες γυναικών σαν τη Μαρούσια, είναι δεδομένη και αποδεκτή, τουλάχιστον από τους κατοίκους των πόλεων.

Με τη Θεανώ γνωριζόμαστε από φοιτητές. Στο Περιβόλι ήρθε για πρώτη φορά το '68, ένα χρόνο πριν από το γάμο μας. Αγάπησε και τίμησε τους γονείς μου, τις αδερφές μου, τους συγγενείς μου. Αγάπησε και βοήθησε όσο μπορούσε το Περιβόλι και τους Περιβολιώτες. Και οι συγχωριανοί μου όμως την τίμησαν. Είναι 23 χρόνια πρόεδρος στο σύλλογο της Θεσσαλονίκης και την εξέλεξαν το '93 σύμβουλο στην κοινότητα. Και ήταν τότε η πρώτη φορά στην ιστορία που εκλέχτηκε γυναίκα σύμβουλος στα βλαχοχώρια.

Όλα αυτά καλά και μάλιστα πολύ περισσότερα από τις προσδοκίες μου. Αλλά..., κάποιο καλοκαίρι έδωσα το κλειδί του σπιτιού σε κάτι φίλους που θα πήγαιναν εκδρομή για λίγες μέρες στο Περιβόλι. Όταν έφτασαν στο Μεσοχώρι ρώτησαν κάποιους πατριώτες: Πού είναι το σπίτι του Γιάννη του Περδίκη; Αυτοί έκαναν κάποιο μορφασμό που υποδήλωνε ότι μάλλον δεν το ήξεραν ή δεν θυμόταν εμένα, όπως φάνηκε. Γιατί, όταν στη συνέχεια είπαν οι φίλοι μου, ‘το σπίτι της Θεανώς’, αυτοί, ανακουφισμένοι, απάντησαν με ένα στόμα: Α! της Θεανώς! Και τους πήγαν στην ‘περιοχή’, πίσω απ’ τον Άι Γιώργη για να τους δείξουν το σπίτι. Αυτό το γεγονός το λέμε, όταν πίνουμε τα τσίπουρα στο Μεσοχώρι, με μια διάθεση χιούμορ και αυτοσαρκασμού εκ μέρους μου, αλλά για να ’μαι ειλικρινής με πείραξε λίγο. Λίγο; Τι λίγο! Μου ήρθε... να πετάξω το ταψί με την πίτα της απ’ το παράθυρο!

Η δέσια του αυλακιού

Τη δεκαετία του ’50 ένα συνεργείο χάραζε το δρόμο Αβδέλλας- Περιβολίου. Ο τοπογράφος βρήκε τον πατέρα μου και τον ρώτησε πότε και ποιος έφτιαξε το αυλάκι που ξεκινάει από τη Βαλιαρά και κάνοντας μια διαδρομή πάνω από 1.500 μ., φτάνει στο μύλο, κάτω από την πέτρα του Τέγου. Νομίζω ο προπάππος μου, γύρω στα 1850, του είπε. Αυτό που μου έκανε εντύπωση, είπε, είναι η ανεπαίσθητη κλίση που δόθηκε για να γεφυρωθεί, με τις τότε τεχνικές γνώσεις, μια τόσο μεγάλη απόσταση.

Φέτος, στις αρχές του καλοκαιριού, μου τηλεφώνησε ο Λάκης ο Ζιόμπορας, ο Πρόεδρος του χωριού και μου

είπε ότι ανακάλυψε τη δέσια της Βαλιαρά με τ' αυλάκι. Συγκινήθηκα. Το καλοκαίρι που ανεβήκαμε στο Περιβόλι, η πρώτη μας δουλειά ήταν να πάμε με τη Θεανώ στον κήπο της Έρης. Εκεί, πενήντα μέτρα πάνω απ' τη γέφυρα είδαμε τη δέσια, την κατασκευή που απαιτείται για να 'δέσει' το νερό και να το οδηγήσει από το ρέμα στο αυλάκι. Μια σειρά πάνω από δέκα κορμούς δέντρων, διαμέτρου 20 εκ. περίπου, βρίσκονταν ανέπαφοι μέσα στα τρεχούμενα νερά της Βαλιαρά, μισοσκεπασμένοι με μικρούς βράχους και ξεχασμένοι από το χρόνο. Την άλλη μέρα κατέβηκα στη θέση που ήταν κάποτε ο μύλος ψάχνοντας για τα ίχνη του. Δεν είδα τίποτε, παρά μόνο μια χελώνα κάτω από ένα θάμνο, ένα πουκάμισο φιδιού σε μια κοιλότητα ενός μαύρου βράχου και τρεις άσπρες πέτρες. Ίσως να ήταν του μύλου.

Τα βαφτίσια

Τον Ιούνιο του 2005, την ημέρα του Κλείδωνα καθισμένοι στο καφενείο του Κουβάτα ακούσαμε από τον Λάκη τον Ζιόμπορα την παρακάτω ιστορία:

«Το 1993 ένας Βλάχος από την Αλβανία που δούλευε στη Βουβούσα, μας παρακάλεσε να πάμε στο χωριό του, σ' ένα βλαχοχώρι κοντά στην Κορυτσά, για να βαφτίσουμε το παιδί του γιατί εκεί δεν είχε ακόμη παπάδες. Βρήκαμε από τα Γιάννενα έναν νεαρό παπά που το 'λεγε η καρδιά του και ξεκινήσαμε για τα σύνορα, εγώ, ένας φίλος μου καθηγητής από τη Βουβούσα, ο παπάς κι ο πατέρας του παιδιού. Εκεί βλέπω από μακριά ότι οι Αλβανοί ελέγχουν και σφραγίζουν τα διαβατήρια. Ψάχνω στο σακίδιο και μετά

στις τσέπες και αντιλαμβάνομαι ότι ξέχασα να πάρω το διαβατήριό. «Γυρνάμε πίσω», είπαν οι άλλοι. Εγώ κοντοστάθηκα λίγο και βλέπω ξαφνικά μια κλούβα της δικής μας αστυνομίας να ξεφορτώνει δεκάδες παράνομους Αλβανούς. Έτρεξα και χώθηκα ανάμεσά τους χωρίς να μ' αντιληφθούν οι τέσσερις αστυνομικοί, που με σπρωξίματα και φωνές μας πέταξαν στην άλλη μεριά. Οι δικοί μου έκαναν το σταυρό τους κι έσκασαν στα γέλια. Να μην τα πολυλογώ, φτάσαμε στο χωριό και την άλλη μέρα που ήταν Κυριακή πήγαμε στην εκκλησία για τη βάπτιση. Οι γυναίκες του χωριού γέμιζαν με ζεστό νερό ένα καζάνι. «Βρε παιδιά δεν έχετε κολυμπήθρα»; ρώτησε ο παπάς. «Πού να στα λέμε παπά μου! Είχαμε μια παλιά σκαλιστή, μεγάλης αξίας, αλλά μας την πήρε ένας παπάς για να βαφτίσει, όπως μας είπε, ένα παιδί στο διπλανό χωριό και από τότε δεν τον ξαναείδαμε. Πάει κι η κολυμπήθρα». Βαφτίσαμε το παιδί. Εγώ κι ο καθηγητής κουμπάροι. Αλλά εκεί που νόμιζα ότι τελειώσαμε, βλέπω να ξεντώνονται κι άλλα μικρά και μεγάλα αγόρια και κορίτσια. «Τώρα που βρήκαμε παπά, θα τα βαφτίσουμε όλα!», είπε μια γυναίκα. Έτσι, μέχρι αργά το απόγευμα, βαφτίσαμε δώδεκα παιδιά ηλικίας από δύο μέχρι δεκαπέντε χρονών. Βέβαια όλα είχαν όνομα, αλλά ήθελαν και την ευλογία του Θεού.

Τα αλεστικά

«Κάθε φορά που σε βλέπω βρε Ιωννέλη θυμάμαι τον Αλέξη, τον πατέρα σου», είπε ο Γάκης ο Καλόγηρος, ένας κτηνοτρόφος άνω των 70 ετών. Καθόμασταν στο Μεσοχώρι κάτω από τον πλάτανο και πίναμε τσίπουρα. Ο Γάκης με την παρέα του ήταν στο διπλανό τραπέζι. «Από μικρό παιδί βοηθούσα στα πρόβατα τον πατέρα μου», συνέχισε. «Το '45, αν θυμάμαι καλά, φόρτωσε το μουλάρι με δυο σακιά σιτάρι και μ' έστειλε να πάω στο μύλο του Περδίκη. Πήγα στο μύλο αλλά ο Αλέξης δεν ήταν εκεί. Έδεσα το ζώο σε μια ιτιά κι ανέβηκα στο δρόμο για την Αβδέλα ακριβώς πάνω από το αυλάκι. Παρατήρησα πως το αυλάκι δεν είχε νερό. Σε λίγο έφτασε ο Αλέξης κρατώντας στο χέρι του ένα φτυάρι. Κόπηκε το νερό, είπε, κι έφτασα μέχρι τον κήπο της Έρης. Κάποιο ζώο πέρασε και χάλασε το αυλάκι. Μαζί του σχεδόν έφτασε και το νερό, χώθηκε στην καρούτα και η φτερωτή του μύλου άρχισε να γυρίζει. Όταν μετά από μερικές ώρες γύρισα στο σπίτι με το αλεύρι με ρώτησε ο πατέρας μου αν ο μυλωνάς κράτησε αλεστικά. Όχι, γιατί όπως είπε, είμαστε φτωχοί άνθρωποι. Λίγες μέρες αργότερα σφάξαμε μια προβατίνα. Ο πατέρας μου τύλιξε σε μια λαδόκολλα ένα μπούτι και μου είπε: Πήγαινε το στον Αλέξη γιατί κι αυτός φτωχός άνθρωπος είναι. Έχει εφτά στόματα να θρέψει».

1943

Τη δεκαετία του '70 μας επισκέφτηκε στο σπίτι, στο χωριό, η γυναίκα του Χρηστάκη Περδίκη, του ξαδέλφου του πατέρα μου, του 'Παρδάκα' όπως τον έλεγαν οι φίλοι του. Όπως όλοι οι γέροι που λένε ιστορίες για τα παλιά, κουβέντα στην κουβέντα μάς είπε τι πέρασε η ίδια εκείνη την ημέρα που κάηκε το χωριό. «Γυρνούσα από την γκαρντίνα αλι Έρη φορτωμένη με ξύλα, όταν ήρθαν στο χωριό οι Γερμανοί. Γι' αυτό και δεν πρόλαβα να φύγω και να κρυφτώ στο δάσος μαζί με τους άλλους πατριώτες που είχαν ειδοποιηθεί από τους αντάρτες. Τα δυο κορίτσια τα είχα αφήσει στο σπίτι. Πλησιάζοντας στο χωριό το είδα να καίγεται. Η φωτιά έκαιγε το σπίτι του Αποστόλη του Παπαθανάση, ύστερα του πατέρα σου του Αλέξη, του Σιουμουρέκη και του Μάνου. Μου κόπηκαν τα γόνατα. Ακούγονταν πυροβολισμοί και φωνές στα γερμανικά, σαν διαταγές. Χριστέ μου, τα παιδιά! Έτρεξα μέσα σαν τρελή, άδεια στο πάτωμα τα μεγάλα πιθάρια με το σιτάρι, έβαλα στο μικρότερο τη Γεωργία και στο άλλο τη Δέσποινα, έριξα επάνω τους ό,τι ρούχα βρήκα μπροστά μου. Έκλαιγαν; Δεν θυμάμαι. Πήγα προς το παράθυρο να δω τι γίνεται. Γύρω τα σπίτια καίγονταν. Κάποια γειτόνισσα έτρεχε ανάμεσα από τις φλόγες μ' ένα μωρό που τσίριζε στην αγκαλιά της. Ένας Γερμανός την πυροβόλησε. Κι όταν έπεσε νεκρή πυροβόλησε και το παιδί της. Ένας άλλος στρατιώτης ερχόταν προς το μέρος μου. Έκλεισα τα μάτια μου και περίμενα τρέμοντας το τέλος. Ύστερα φωνές στα γερμανικά σαν διαταγές. Μετά από αρκετή ώρα, που μου φάνηκε

αιώνας, κατάλαβα ότι οι Γερμανοί είχαν φύγει. Γλίτωσα από τύχη κι εγώ και τα παιδιά μου. Δόξα τω Θεώ!»

Ο καφές

Το 1968 είχαμε ανοίξει τεχνικό γραφείο στην οδό Ευαγγελιστρίας στα Γρεβενά με τον συχωρεμένο Παναγιώτη Παπαθεοδώρου. Δίπλα, προς την εκκλησία, ήταν το ραφείο του Γάκη από την Αβδέλλα και από την άλλη μεριά, προς την πλατεία, σ' ένα παλιό σπίτι είχε μεταφραστικό γραφείο ο Γιαννάκης ο Ντόντος. Κάθε φορά που πήγαινα στα Γρεβενά πήγαινα και τον έβλεπα. Κι αυτός παράγγελνε καφέδες από το απέναντι καφενείο. Κάποια μέρα ήταν μαζί του κι ο Θωδωρίκας ο Παπαθεοδώρου, ο θείος του Παναγιώτη που ήταν και γαμπρός από αδελφή του Γιαννάκη. Ο Γιαννάκης βγήκε στο μπαλκόνι να φωνάξει τον καφετζή αλλά το καφενείο ήταν κλειστό. Ήξερα ότι στο διαμερισμάκι που στεγαζόταν το γραφείο υπήρχε και κουζίνα. «Καφέ δεν έχει στην κουζίνα»; ρώτησα τον θείο Γιαννάκη. «Έχει αλλά ποιος ξέρει να κάνει» μου απάντησε. «Ελάτε να σας μάθω» τους είπα. Την ώρα που έψηνα στην γκαζιέρα τους καφέδες καθόταν οι δυο τους από πάνω μου με απορία και ενδιαφέρον. Όταν τελείωσα, ο Θωδωρίκας, με τη χαρακτηριστική αργόσυρτη φωνή του, είπε: «Τι λες ρε παιδί μου. Τόσο εύκολο είναι; Κι εγώ νόμιζα πως ήταν καμιά φιλοσοφία!» Η αλήθεια είναι ότι αυτή η γενιά των Περιβολιωτών έζησε σε μια πατριαρχική εποχή, όπου ακόμα κι ένα ποτήρι νερό το ζητούσαν από τη γυναίκα τους.

Ιστορίες από τα ποιήματα του Τζιουτζίκα

Μέσα από τα ποιήματα του Τζιουτζίκα αντλεί κανείς πολλές πληροφορίες για τη ζωή, τα ήθη και τα έθιμα των κατοίκων του Περιβολίου, την εποχή του μεσοπολέμου. Σε ένα της ξενιτιάς περιγράφει με λεπτομέρειες όλα τα παιχνίδια που έπαιζε σαν παιδί στο χωριό. Μερικά απ' αυτά τα προλάβουμε κι εμείς. Όπως τα αλογάκια που φτιάχναμε με κλαδιά ιτιάς και τις πλιόφκες, εκείνο το συναρπαστικό παιδικό όπλο φτιαγμένο από κάποιο θάμνο που τον λέγαμε στα βλάχικα σουγκου. Σ' ένα άλλο ποίημα ο Τζιουτζίκας υμνεί το σθένος κάποιου Βόβα Ζιόμπορα. Υπήρχε, λέει, κάποια διένεξη για τα σύνορα μεταξύ του χωριού μας και της Αβδέλλας. Κτηνοτρόφοι και δημογέροντες από τα δυο χωριά, μαζεμένοι στην επίμαχη περιοχή, λογομαχούσαν. Το μαντάτο έφτασε στο Περιβόλι και στ' αυτιά του Βόβα. Ήταν από τους λίγους που ήξερε σπιθαμή προς σπιθαμή τα περιβολιώτικα βοσκοτόπια. Δεν χάνει χρόνο, αρπάζει ένα τσεκούρι και φεύγει τρέχοντας προς την Αβδέλλα. Όταν οι Αβδελλιώτες τον είδαν να κατηφορίζει την πλαγιά με το τσεκούρι ψηλά και αλαλάζοντας, τράπηκαν σε άτακτη φυγή.

Στο ποίημα για τον οπλαρχηγό Γκόγκο Μίσιο περιγράφεται η αγάπη του για τους συμπατριώτες του. Την εποχή της Τουρκοκρατίας, δυο Περιβολιώτες κτηνοτρόφοι, κατηγορούμενοι για ζωοκλοπή, οδηγούνται στον στρατιωτικό υπεύθυνο της ευρύτερης περιοχής της Βέροιας. Αυτός είχε την εντολή να δικάζει παρόμοιες πράξεις. Ήταν ο Γκόγκος Μίσιος. Η δίκη γινόταν ενώπιον ακροατηρίου και η ετυμηγορία του δικαστή αμείλικτη. Εξορία στο Περιβόλι!

Με πολλές λεπτομέρειες περιγράφει σ' ένα ποίημα ο Τζιουτζίκας τη διαπόμπευση κάποιας γυναίκας για λόγους μοιχείας. Είχε, λέει, τέσσερα παιδιά. Πάνω από ένα χρόνο μετά τον θάνατο του άντρα της, γέννησε και πέμπτο παιδί. Ήταν προφανές ότι το παιδί ήταν νόθο. Αγανακτισμένοι οι συγγενείς του συγχωρεμένου αρπάζουν τη νυφαδιά τους, τη βάζουν ανάποδα πάνω σ' έναν γάιδαρο, υποχρεώνοντάς την να κρατάει την ουρά του, και την περιέφεραν, χλευάζοντας την, στους δρόμους του χωριού.

Οι Περιβολιώτες της διασποράς

Η πιο παλιά φωτογραφία που έχω είναι μια οικογενειακή του 1910, που δείχνει τον προπάππο μου με τ' αδέρφια του, τις γυναίκες τους, τα παιδιά τους και τα εγγόνια τους. Τριανταπέντε άτομα. Στην κάτω σειρά ο πατέρας μου σε ηλικία έξι χρονών, δίπλα στο μεγαλύτερο αδερφό του Βιρτζίλη, που έφυγε έφηβος το '14, για πάντα στην Αμερική και στην αγκαλιά της γιαγιάς μου ο θείος Λάζαρος. Βλέποντας τη φωτογραφία αναρωτιόμουν πάντα αν στο χωριό υπήρχαν παλιότερα και άλλοι Περδικαίοι. Ο πατέρας μου έλεγε μόνο ότι κάποιος ξάδερφος των προπάππων έφυγε για το Μοναστήρι, όπου εγκαταστάθηκε μόνιμα. Μια άλλη οικογένεια Περδικαίων από το Σέλι λέει ότι η μακρινή της καταγωγή είναι από το Περιβόλι. Τη δεκαετία πάλι του '80, είδα τυχαία στην τηλεόραση μια εκπομπή που παρουσίαζε το Λιβάδι του Ολύμπου. Έλεγε ότι το χωριό δημιουργήθηκε από κτηνοτρόφους που μετακινήθηκαν, τον 17ο αιώνα, από τα βλαχοχώρια

της Πίνδου. Τυχαία, επίσης, έμαθα από κάποιο γνωστό, που κατάγεται απ' το Λιβιάδι, ότι υπάρχουν εκεί πολλές οικογένειες με το επώνυμο Περδίκης. Μία μάλιστα είχε και νερόμυλο. Όλα αυτά μπορεί να είναι απλές συμπτώσεις;

Πάντα είχα την απορία για την ονομασία της βρύσης του Δούκα κοντά στη Γκουρντουμπίλια. Τι διάολο, υπήρχε τα παλιά χρόνια Δουκάτο στο Περιβόλι; Η απορία μου λύθηκε, όταν στις αρχές της δεκαετίας του '90 πήγαμε στο αντάμωμα των Βλάχων στον Λαϊλία. Ένας βλάχος της περιοχής των Σερρών λεγόταν Δούκας. Όταν τον ρωτήσαμε για την καταγωγή του μας απάντησε πως ήταν Περιβολιώτης. Οι πρόγονοί του έφυγαν διωγμένοι από τον Αλή Πασά.

Στην Άσπρη Πέτρα του Σείχ Σου ή στο Κουρί πηγαίναμε εκδρομή συνήθως την Πρωτομαγιά. Σε πιο κοντινούς προορισμούς, όπως η Νέα Ελβετία ή η Γεωργική Σχολή, πηγαίναμε την Καθαρά Δευτέρα. Τον αετό τον φτιάχναμε μόνοι μας με καλάμια, σπάγκο, αλευρόκολλα και χρωματιστά χαρτιά που αγοράζαμε από τον Αβραάμ που ήταν στη Μισραχή, που αργότερα μετονομάστηκε Φλέμιγκ, λίγο πιο πάνω από τη Μακεδονίας, ανεβαίνοντας δεξιά. Ήμασταν, αν θυμάμαι καλά όλη η οικογένεια, και είχαμε στρώσει δυο κιλίμια και μια κουρελού σε μια πλαγιά της Νέας Ελβετίας, κάτω από ένα δέντρο. Εγώ με τη Φανή και την Ελένη προσπαθούσαμε να σηκώσουμε τον αετό. Η Μαρίτσα, η Αγγελική και οι γονείς μου ή συζητούσαν ή προετοιμάζαν τα φαγητά που είχαμε κουβαλήσει μαζί μας. Ντομάτες, αυγά, φασόλια., σαρμαδάκια με αμπελόφυλλα, ελιές, αντσούγες, σιμιγδαλένιο χαλβά και ψωμί. Μέσα στο δασάκι είχε μια βρύση απ' όπου

έπαιρναν νερό όλες οι παρέες που ήταν σκόρπιες στην περιοχή. Φρούτα δεν πήραμε γιατί, όπως είπε ο πατέρας μου, θ' αγοράζαμε από κει. Και πράγματι την ώρα που τρώγαμε πέρασε ένας Καπμτζιδιανός με το γαϊδουράκι του φορτωμένο με δυο κοφίνια γεμάτα με αχλάδια κοντούλες και μήλα. Ψωνίζοντας ο πατέρας μου τον ρώτησε: Μήπως είσαι Βλάχος από το Περιβόλι; Πού το κατάλαβες; Ρώτησε με έκπληξη ο Καπμτζιδιανός; Απ' τη Καμπτζίδα είμαι αλλά οι προπάπποι μου ήρθαν εδώ απ' το Περιβόλι διωγμένοι από τον Αλή Πασά. Ο πατέρας μου το είχε καταλάβει από την πρώτη στιγμή βλέποντας τα σημάδια που είχαν τα υφαντά ταγάρια που κρέμονταν απ' το σαμάρι: ασπρόμαυρα καρό με κόκκινες λεπτές ρίγες. Έπιασαν κουβέντα και μετά από λίγη ώρα φεύγοντας με το γαϊδουράκι έπιασε ένα βλάχικο τραγούδι που το γνώριζα κι εγώ γιατί το τραγουδούσε συχνά κι ο πατέρας μου.

Το '96 ο πρόεδρος της Ολυμπιάδας Μήτσιας είχε ξεσηκώσει τους κατοίκους της περιοχής εναντίον της εκμετάλλευσης χρυσού στα μεταλλεία Χαλκιδικής. Ήρθε με το δικηγόρο της κοινότητας στο γραφείο μου, για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους. Εγώ, ως αρμόδιος σε θέματα περιβάλλοντος της Περιφέρειας, χειριζόμουν το θέμα και ετοίμαζα σχετική εισήγηση. Συζητήσαμε αρκετή ώρα. Ήξερα ότι η Ολυμπιάδα είναι προσφυγικό χωριό. Εξάλλου αυτό προδίδει και το ιπποδάμειο σύστημα της ρυμοτομίας του. Ακούγοντας το 'Μήτσιας' συνειρμικά πήγε η σκέψη μου στον Γκόγκο Μήσιο. Απ' το επώνυμό σου, πρόεδρε, δεν μοιάζει να είσαι πρόσφυγας, του είπα. Α, είναι Βλάχος στην καταγωγή και γαμπρός στην Ολυμπιάδα, είπε ο δικηγόρος. Και η μακρινή σου καταγωγή; Φύγαμε επί

Αλή Πασά από ένα χωριό της Πίνδου. Από ποιο χωριό; επέμεινα, και πήρα την απάντηση: Περιβόλι λέγεται, πού να το ξέρεις!

Ο Θόδωρος Σαράντης

Ο Περιβολιώτης Θόδωρος Σαράντης, στρατιωτικός και συγγραφέας, διετέλεσε τη δεκαετία του '70, για λίγους μήνες, Υπουργός Βορείου Ελλάδος. Το κυριότερο συγγραφικό του έργο, ‘‘Η Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου’’, διακρίθηκε για την πληρότητά του αλλά περισσότερο για το γεγονός ότι ήταν ο μόνος συγγραφέας που επισκέφθηκε τους τόπους των μαχών και ερμήνευσε με στρατιωτικούς όρους τις νίκες του μεγαλύτερου στρατηλάτη όλων των εποχών.

Ο Τούλιος και η μητρική του γλώσσα

Ο Τούλιος Παπαθανασίου ήταν πρώτος ξάδερφος του πατέρα μου. Ο πατέρας του ο Τέγιος, αδερφός της γιαγιάς μου και νουνός μου, φυσιοθεραπευτής σπουδασμένος στην Αμερική, θεράπευσε την αδερφή μου τη Μαρίτσα που κούτσαινε για αρκετό καιρό όταν ήταν μικρή από κάποιο χτύπημα στο γόνατο. Από το '49, που ήρθαμε στη Θεσσαλονίκη μέχρι το '58, αν θυμάμαι καλά, συγκατοικούσαμε σε διαμέρισμα παλιού διώροφου σπιτιού στην οδό Μιαούλη. Ήταν μαζί με τον Τούλιο και τον πατέρα του, η μητριά του Αθηνά και η θεία του Τσίπα αδελφή του Τέγιου και της γιαγιάς μου. Λίγα χρόνια μετά παντρεύτηκε την Ευτυχούλα από το Βελεστίνο με την οποία είχαμε μακρινή συγγένεια από τη μεριά της μητέρας μου. Από εκείνη την εποχή

δεν θυμάμαι πολλά για τον Τούλιο. Ήταν 16 χρόνια μεγαλύτερός μου και συνήθως έλειπε στη δουλειά ή έβγαινε με τους φίλους του. Σε κάποιους χορούς έπαιρνε μαζί του για ντάμα την αδερφή μου την Ελένη την οποία συμπαθούσε ιδιαίτερα για τον αλέγρο χαρακτήρα της. Αργότερα γίναμε φίλοι. Βρισκόμασταν οικογενειακά κυρίως σε γιορτές και συζητούσαμε για διάφορα θέματα. Όποτε το έφερνε η κουβέντα σε συγγενικά πρόσωπα θυμόταν τον Τζιουτζικά, τον ξάδερφό του και αδερφό του πατέρα μου και απήγγειλε κάποιο από τα ποιήματά του. Τα ήξερε όλα απέξω. Ο Τούλιος είναι αυτός που, εκτιμώντας τις ικανότητες και τον χαρακτήρα της Θεανώς, την πρότεινε το '77 για σύμβουλο στο Συλλόγο Περιβολιωτών Θεσσαλονίκης, παρόλο που δεν είναι Βλάχα. Και δεν διαψεύστηκε. Έγινε Γενική Γραμματέας με Πρόεδρο τότε τον Θανάση Γιαννούση και δέκα χρόνια αργότερα, το '87, Πρόεδρος του Συλλόγου, θέση την οποία κατέχει μέχρι σήμερα.

Πρόσφατα, μετά 37 χρόνια από τον θάνατό του, έμαθα από τη μεγαλύτερη κόρη του τη Στέλλα κάποιες άγνωστες πτυχές της ζωής του. Είπε μεταξύ άλλων: «... Ο πατέρας μου μερικές φορές υπνοβατούσε. Κάποια μέρα, αργά το απόγευμα, καθόμουν με τη μητέρα μου στο σαλόνι. Στο παιδικό δωμάτιο κοιμόταν τα αδέρφια μου, ο Στέργιος και η Φραγκίσκη και στην κρεβατοκάμαρα ο πατέρας μου που είχε έρθει αργά από τη δουλειά του. Κάποια στιγμή ακούμε φωνές και τον πατέρα μου να έρχεται στο σαλόνι και με απλανές βλέμμα να λογοφέρνει, υπέθεσα, με κάποιον συνάδελφο από τη δουλειά του. Μάταια η μητέρα μου προσπαθούσε να τον καθησυχάσει, οδηγώντας τον

προσεκτικά στο κρεβάτι και επαναλαμβάνοντας συνεχώς τη φράση: «Ξύπνα Τούλιο, όνειρο είναι». Σκέφτηκε τότε και είπε τα ίδια λόγια στα βλάχικα, που ήταν η μητρική του γλώσσα. « ντιστιάπτατι Τούλιο. γίσι(ου) ιάστι». Ξύπνησε αμέσως!

Ο Στέφος ο Κατσίκης

Μετά τις δέκα το βράδυ στην πλατεία του χωριού, όταν οι οικογένειες που κάθονται στα μαγαζιά έχουν τελειώσει το φαγητό και γυρνάνε στο σπίτι, δημιουργούνται διάφορες παρέες όλων των ηλικιών. Οι μεγαλύτεροι συνήθως κάθονται στον Κουβάτα ή στον Ίττη. Οι νεότεροι στον Βράκα, στον Αυγέρη ή στον Δημητρούλια κάτω από τον πλάτανο και οι έφηβοι στην αυλή της Εκκλησίας του Άη Γιώργη. Σ' αυτές τις ώρες ακούγονται και διάφορες ιστορίες για το Περιβόλι. Ο Στέφος ο Κατσίκης ήταν Περιβολιώτης και έμενε μόνιμα στα Τρίκαλα όπου είχε μαγαζί με αλλαντικά και κυρίως χωριάτικα λουκάνικα που τα έφτιαχνε ο ίδιος. Ήταν ο πιο γνωστός παραμυθάς. Τα έλεγε με τέτοιο τρόπο που κανένας ακόμα δεν ξέρει αν έκανε πλάκα ή αν τα πίστευε κι ο ίδιος. Τις ιστορίες για τον Κατσίκη τις γνωρίζουν πολλοί. Ο φίλος του ο Τζίμης ο Μπαλαμώτης που είναι και ορειβάτης, ο Μιχάλης ο Μάγκος υπάλληλος τραπέζης, ο τ. πρόεδρος του Περιβολίου ο Λάκης ο Ζιόμπορας, κ.ά. Ο πιο γλαφυρός στην αφήγηση είναι ο Μιχάλης.

Πρώτη ιστορία: Ο Τζίμης με όλο τον απαιτούμενο εξοπλισμό αναρριχάται σε έναν δύσβατο και επικίνδυνο βράχο. Από κάτω τον παρακολουθεί, μαζί με άλλους, ο Στέφος ο Κατσίκης ο οποίος, θέλοντας να δείξει στον

κόσμο ότι είναι γνώστης της ορειβασίας, υποδεικνύει φωνάζοντας για τις κινήσεις λίγα δευτερόλεπτα μετά τις ενέργειες του Τζίμη: «Τώρα ρίξε τον γάντζο δεξιά... τώρα αριστερά... όχι εκεί... έτσι μπράβο...». Με τις “υποδείξεις” του Στέφου ο Τζίμης τα κατάφερε. Τότε του φωνάζει από κάτω: «Για δες Τζιμάκο το Σ.Κ. που έχω χαράξει στον βράχο!».

Δεύτερη ιστορία: Σ’ ένα καφενείο των Τρικάλων η παρέα ακούει τα παραμύθια του Κατσίκη. «Ήμασταν στο Βελεστίνο με τον φίλο μου τον Γιώργη. Γιώργη του λέω, πάρε μαζί σου ένα παγούρι νερό μ’ ένα ποτήρι και πάμε στο Σταθμό. Όπου να’ ναι έρχεται το τρένο. Σου υπόσχομαι ότι θα το σταματήσω πενήντα μέτρα πριν από τη στάση. Να είσαι δίπλα μου με έτοιμο το ποτήρι. Εκατό μέτρα πριν από τον σταθμό στήνομαι πλάι στις γραμμές του τρένου. Δίπλα μου ο Γιώργης. Πλησιάζει. Πετιέμαι μπροστά, κρατάω με τα δυο μου χέρια το τρένο... το ένα πόδι μπροστά, το άλλο πίσω... το τρένο με σκουντάει... κάνω μερικά βήματα πίσω... γίνομαι μούσκεμα στον ιδρώτα... Γιώργη φωνάζω, δώσε ένα ποτήρι νερό. Κρατάω το τρένο με το ένα χέρι, πίνω το νερό... το τρένο με σκουντάει... κάνω καμιά δεκαριά βήματα προς τα πίσω... ζητάω ξανά νερό... πλησιάζω στα πενήντα μέτρα και βάζω όλες μου τις δυνάμεις. Το τρένο αρχίζει να σταματάει τη στιγμή που από τη μεγάλη πίεση τα πόδια μου χώθηκαν μισό μέτρο μέσα στο χώμα. Εκείνη τη στιγμή βλέπω τον μηχανοδηγό να βγάζει το κεφάλι του από το παραθυράκι και να μου λέει: Αϊ φέγα από κει ρε. Θα μου σκάσεις τη μηχανή!».

Την Τρίτη ιστορία την αφηγείται ο Τζίμης. Ήταν προγραμματισμένο να πάμε με την ορειβατική ομάδα στις Άλπεις. Το έμαθε ο Στέφος και μου λέει. «Κοίταξε

εκεί που θα πάτε, ένα χιλιόμετρο πιο πέρα, να πάτε οπωσδήποτε στο ταβερνάκι του αρβανιτόβλαχου. Κάνει ένα κοκορέτσι, μπορώ να σου πω, καλύτερο κι απ' το Περιβόλι». Όταν, μετά από μερικές μέρες γυρίσαμε από τις Άλπεις, εγώ παρουσίασα στα γραφεία του ορειβατικού, σε προβολή σλαϊτς, τα πιο χαρακτηριστικά στιγμιότυπα της αποστολής μας. Είχα εν τω μεταξύ φροντίσει να γράψω μια ταμπέλα “ταβέρνα ο αρβανιτόβλαχος” και να την κρεμάσω σ’ ένα σπιτάκι του δάσους. Να δούμε, σκέφτηκα, τι θα βρει να πει ο Στέφος. Αλλά βλέποντας ο Στέφος την εικόνα μου λέει αυθόρμητα: «Αλήθεια, βρήκες τον αρβανιτόβλαχο; Για πες μου, το κορίτσι το πάντρεψε;»!

Ο Νίκος Παπατάκης

Ο Νίκος Παπατάκης, από τους πιο διάσημους Έλληνες της διασποράς, κατάγεται από το Περιβόλι. Στην Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου των εν Θεσσαλονίκη Γρεβενιωτών (Το Γεφύρι της επικοινωνίας μας, Ιανουάριος 2006) η Θεανώ Περδίκη, Πρόεδρος του Συλλόγου Περιβολιωτών Θεσσαλονίκης γράφει:

«Οι Περιβολιώτες τίμησαν τον συμπατριώτη τους μεγάλο σκηνοθέτη και συγγραφέα Νίκο Παπατάκη στον οποίον το Φεστιβάλ κινηματογράφου Θεσσαλονίκης απένειμε τον Χρυσό Αλέξανδρο.

Ήταν ένα όνειρο και υπόσχεση ζωής να γνωρίσουμε από κοντά κάποτε τον Νίκο Παπατάκη που κατάγεται από το Περιβόλι Γρεβενών, κάτι που ο ίδιος πάντα αναφέρει όταν του δίνεται η ευκαιρία. Τον σκηνοθέτη που δεν δίσταζε σε όλες τις ταινίες του να παίρνει το μέρος των αδικημένων, των καταπιεσμένων

και καταφρονημένων, προκαλώντας κάθε φορά πανικό στους ιθύνοντες και τους εκπροσώπους του κοινωνικού κατεστημένου. Με πέντε όλες κι όλες ταινίες (τις ΑΒΥΣΣΟΥΣ, τους ΒΟΣΚΟΥΣ, τη ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ, τους ΙΣΟΡΡΟΠΙΣΤΕΣ και το GLORIA MUNDI) ο Νίκος Παπατάκης, που γεννήθηκε πριν από 87 χρόνια στην Αντίς Αμπέμπα της Αιθιοπίας από πατέρα Περιβολιώτη και μητέρα ντόπια κατόρθωσε να μείνει για πάντα στην ιστορία του παγκόσμιου κινηματογράφου και, το κυριότερο, βλέποντας τις ταινίες αυτές σήμερα, να έχει την αίσθηση ότι βλέπεις κάτι εντελώς σύγχρονο και προωθημένο, κάτι που αφορά εσένα και όλους τους άλλους.

Η συνάντηση μαζί του έγινε στις 22 Νοεμβρίου του 2005 το βράδυ, στα εγκαίνια της Έκθεσης που οργάνωσε το Φεστιβάλ στο Αλατζά Ιμαρέτ και είναι αφιερωμένη στο έργο του μεγάλου δημιουργού. Αριστουργηματικές τεράστιες φωτογραφίες απ' όλες τις ταινίες του γεμίζουν τον επιβλητικότατο εσωτερικό χώρο του μνημείου, με καταπληκτικά πορτρέτα της δεύτερης γυναίκας του, της καλλονής ηθοποιού Όλγας Καρλάτου από την ταινία GLORIA MUNDI. Επίσης υπήρχαν όλα τα βιβλία που εξέδωσε ή εκδόθηκαν γι αυτόν ντοκιμαντέρ που προβάλλονταν συνέχεια σε μεγάλες οθόνες σε εσωτερικούς χώρους τους οποίους περιηγούνταν πολλοί επισκέπτες.

Μίλησαν με δέος για τον σπουδαίο σκηνοθέτη η Διευθύντρια του Φεστιβάλ Δέσποινα Μουζάκη (νύφη Αβδελιώτη), ο Πρόεδρος του Φεστιβάλ, διεθνώς γνωστός Έλληνας ηθοποιός Γιώργος Χωραφάς και ο Αντιδήμαρχος Πολιτισμού Θεσσαλονίκης Χάρης Αηδονόπουλος.

Από την πλευρά μας, ο Πρόεδρος της κοινότητας Περιβολίου, Λάκης Ζιόμπορας, ο οποίος διακαώς επιθυμούσε και αυτός να τον γνωρίσει, αφού τον καλωσόρισε με συγκινητικά λόγια, του επέδωσε αντίγραφο πρακτικού της Απόφασης που πήρε ομόφωνα το Κοινοτικό Συμβούλιο του Περιβολίου, να ονομαστεί ο δρόμος από το Μεσοχώρι προς τα Γρεβενά “οδός Νίκου Παπατάκη”. Στη συνέχεια, του επέδωσε και αντίγραφο αποσπάσματος από τα Δημοτολόγια της Κοινοτήτάς μας, των αρχών του 20^{ου} αιώνα, όπου αναγράφονται τα ονόματα του πατέρα του, και συγγενών του. Ακόμα του πρόσφερε ένα ωραιότατο άλμπουμ με φωτογραφίες της εποχής εκείνης, καθώς και ένα ψηφιακό δίσκο με λαογραφικά στοιχεία, σκηνές από τα πανηγύρια της Αγίας Παρασκευής και της Μικρής Παναγιάς (26/7 και 8/9 αντίστοιχα), στιγμιότυπα από τον μεγάλο χορό του Κίνικ με τα παραδοσιακά τραγούδια και τις μουσικές μας, καθώς και βιβλία που έγραψαν Περιβολιώτες για τη γενέτειρά τους, όπως ο Γιαννάκης Ντόντος, ο Γιάννης Παπαθανασίου που τον αναφέρει, ο Θόδωρος Σαράντης, ο Γιάννης Περδίκης. Μαζί με τον Πρόεδρο ήταν παρών και ο κοινοτικός σύμβουλος Γιώργος Γίτσης με τη σύζυγό του Μαίρη και τις δύο κόρες τους Φανή και Έλλη.

Τον Σύλλογο Περιβολιωτών Θεσσαλονίκης “η Πίνδος” εκπροσώπησαν η Πρόεδρός του Θεανώ Περδίκη, που είχε την πρωτοβουλία να έρθει σε τηλεφωνική επαφή με τον Νίκο Παπατάκη και να οργανώσει την όλη εκδήλωση, ο σύζυγός της Γιάννης Περδίκης και τα μέλη του Συλλόγου, Μαρία Παπαθανασίου, Γιακούλης Παπαθανασίου,

Αποστολάκης Παπαθανασίου, Στέργιος και Φραγκίσκη Παπαθανασίου, Κώστας Μανωλίκας με τη σύζυγό του Μαρία Παπαθανασίου, και ο γνωστός σκηνογράφος και λαογράφος Χρήστος Μπρούφας. Όλοι τού εκδηλώσαμε την αγάπη μας, τον αγκαλιάσαμε και μιλήσαμε μαζί του.

Η συγκίνηση του αιώνιου νέου και πάντα ωραίου Νίκου Παπατάκη ήταν έκδηλη καθ' όλη τη διάρκεια της απονομής –δάκρυσε πολλές φορές- όπως και η δική μας συγκίνηση για τον άνθρωπο αυτόν που, είτε έκανε ταινίες είτε έγραφε βιβλία είτε έδινε συνεντεύξεις, διακρινόταν πάντα από την εκρηκτική του επαναστατικότητα κατά της αποικιοκρατίας που την έζησε στο πετσί του. Τον Έλληνα που αγωνίστηκε, χωρίς ποτέ να το εξαργυρώσει, και εναντίον της χούντας.

Το μόνο που του ζητήσαμε ήταν να έρθει το καλοκαίρι στο Περιβόλι, που είχε να το δει από το 1969, ξέροντας τη μεγάλη νοσταλγία που νοιώθει για τις ρίζες του, να δει την πατρίδα που ποτέ δεν ξέχασε που μεγάλωσε, που προόδευσε, που άλλαξε και τον περιμένει. Μας το υποσχέθηκε.»

Και πράγματι ήρθε στο Περιβόλι το φθινόπωρο του 2006 στη Μικρή Παναγία. Στο τέλος της ωραίας και επιτυχημένης εκδήλωσης που έγινε προς τιμήν του στο ξενοδοχείο του Βιργιλίου Περδίκη είπε συγκινημένος: “Τώρα έχω την αίσθηση ότι συμφιλιώθηκα με τον πατέρα μου”.

Το 2009, σε εκδήλωση που έγινε στο Παρίσι προς τιμήν του σκηνοθέτη από το Υπουργείο Πολιτισμού της Γαλλίας προσκλήθηκε και ο Πρόεδρος του Περιβολίου Λάκης Ζιόμπορας, ο οποίος είχε την

τύχη να γνωρίσει από κοντά τις μεγαλύτερες μορφές του γαλλικού κινηματογράφου (Μισέλ Πικολί, Ανούκ Εμέ κ.ά.)

Ο Περιβολιώτης Νίκος Παπατάκης, ο σημαντικότερος Έλληνας σκηνοθέτης της διασποράς, απεβίωσε στο Παρίσι στις 17 Δεκεμβρίου του 2010.

Επίλογος

Οι μικρές ιστορίες περιέχουν ορισμένα στοιχεία για τις συνθήκες της ζωής των κατοίκων του Περιβολίου σε διάφορες εποχές. Για παράδειγμα, για να επικοινωνήσει κανείς τηλεφωνικά, πριν από εξήντα χρόνια, με τη Θεσσαλονίκη θα 'πρεπε να κατεβεί στα Γρεβενά και να περιμένει με τις ώρες ν' ανοίξει η γραμμή. Από την άλλη, δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητο το γεγονός ότι στη δεκαετία του '20 οργανώνονταν παραστάσεις θεάτρου στο χωριό και ότι, σ' εκείνη την τόσο μακρινή για μας εποχή, υπήρξαν ποιητές που ύμνησαν το Περιβόλι!

Πριν τον πόλεμο υπήρχε, για έξι μήνες το χρόνο, από τον Άι Γιώργη ως τον Άι Δημήτρη, μια αυτάρκης δομή στην οικονομική ζωή των κατοίκων, με κύριο κορμό την κτηνοτροφία, την υλοτομία και τις μεταφορές. Υπήρχαν οι νερόμυλοι, τα νεροπρίονα, οι σαμαράδες, τα ραφεία, η οικιακή υφαντουργία με τους αργαλειούς, οι κυρατζήδες, οι κουρείς, οι τσαγκάρηδες, οι πεταλωτές, οι χρυσοχόοι, η γεωργία με τους μπαχτσέδες και τα τριφύλλια. Ακόμη παλιότερα υπήρχαν και τ' αμπέλια κάτω απ' τον Άι Νικόλα.

Όλα τα χωριά της Πίνδου συνδέονταν μεταξύ τους με μονοπάτια και είχαν οικονομική και κοινωνική σχέση και πολιτιστική επαφή.

Η μετακίνηση από το Περιβόλι στα Γρεβενά απαιτούσε διανυκτέρευση στο Ζιάκα, όπου υπήρχαν χάνια. Ενδεικτικά, ο χρόνος μετάβασης από το Περιβόλι στη Θεσσαλονίκη ήταν δύομισι μέρες.

Μεταπολεμικά οι νέοι οδικοί κύριοι άξονες, οι κάθετοι προς τον ορεινό όγκο της Πίνδου, Τρίκαλα προς

Μέτσοβο, Γρεβενά προς Ζιάκα, Γρεβενά προς Σαμαρίνα, χωρίς οδικές συνδέσεις των χωριών μεταξύ τους, έσπασαν τον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό ιστό της περιοχής.

Το Περιβόλι οφείλει τη σημερινή του ανάπτυξη αφενός σ' ένα μικρό ποσοστό των κτηνοτρόφων που συνέχισαν τη μετακίνησή τους, μετά τον πόλεμο, τους θερινούς μήνες στο χωριό και αφετέρου στην αγάπη και το ρομαντισμό, θα έλεγα, των Περιβολιωτών που επέστρεψαν στη γενέτειρά τους και ξανάκτισαν τα σπίτια τους, χωρίς να έχουν κάποια οικονομική σχέση ή εξάρτηση με το χωριό, παρά μόνο με την ιδιότητα του ιδιότυπου 'παραθεριστή'. Σήμερα, οι κτηνοτρόφοι, οι μαγαζάτορες, οι υλοτόμοι, οι ξενοδόχοι, διάφοροι άλλοι μικροεπαγγελματίες και οι 'παραθεριστές' Περιβολιώτες, με τους πολιτιστικούς συλλόγους που ίδρυσαν στις πόλεις της μόνιμης κατοικίας τους, διατηρούν την παράδοση και την κοινωνική συνοχή του χωριού.

Σύμφωνα με τα προγράμματα και τις προβλέψεις, μέχρι την πρωτοχρονιά, θα γίνει το τμήμα του οδικού άξονα της Εγνατίας που παρακάμπτει την Καστανιά και ο χρόνος μετάβασης από τη Θεσσαλονίκη μέχρι το Περιβόλι θα είναι πλέον λιγότερος από δυόμισι ώρες. Οι δυόμισι μέρες της δεκαετίας του '40 γίνονται δυόμισι ώρες! Μια απομονωμένη περιοχή βγαίνει στο προσκήνιο, αφού επικοινωνεί πλέον άμεσα με τα κυριότερα αστικά κέντρα: τη Θεσσαλονίκη, μητροπολιτικό κέντρο διεθνούς εμβέλειας, και, σε λίγα χρόνια, τα Γιάννενα. Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα μπαίνουν πλέον σε μια νέα και απρόβλεπτη τροχιά. Η φυσιογνωμία που θα

διαμορφώσουν οι νέες συνθήκες στο χωριό θα εξαρτηθεί, σε μεγάλο βαθμό, από τις πρωτοβουλίες και τη θέληση των κατοίκων του και των θεσμικών οργάνων αυτοδιοίκησης που θα επιλέγουν.

Κύριοι άξονες αυτών των πρωτοβουλιών πρέπει να είναι η διαμόρφωση οικονομικών συνθηκών για διεύρυνση του χρόνου παραμονής των κατοίκων του και των επισκεπτών στο χωριό, η ανάπτυξη του χειμερινού και εναλλακτικού τουρισμού, η οδική, κοινωνική, οικονομική επικοινωνία μεταξύ των χωριών της Πίνδου και η ενδυνάμωση της παραδοσιακής πολιτισμικής συνοχής. Οι κύριοι αυτοί άξονες πρέπει να υπακούουν απόλυτα σε μια βασική παράμετρο: Την αειφορία στην ανάπτυξη για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και τη διαφύλαξη του συγκριτικού πλεονεκτήματος, δηλαδή της σπάνιας χλωρίδας και πανίδας της περιοχής. Ο μαζικός τουρισμός, που προβλέπεται σύντομα ν' αναπτυχθεί, λόγω της μείωσης της χρονοαπόστασης, θα βλάψει, αν δεν υπακούσει σε συγκεκριμένους κανόνες και δεσμεύσεις. Για το σκοπό αυτό είναι απαραίτητη η συνεργασία της κοινότητας με υπηρεσίες, φορείς και οργανώσεις και η στήριξη και ανάπτυξη του Φορέα Διαχείρισης του Δρυμού, που συστάθηκε πρόσφατα.

Στην προώθηση της ανάπτυξης, με τους παραπάνω όρους, θα βοηθήσει και η σύνταξη του Σχεδίου Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης. Το σχέδιο αυτό προσδιορίζει τις χρήσεις γης, σ' όλη την έκταση των διοικητικών ορίων της κοινότητας, τις προστατευόμενες περιοχές, τις ανάγκες σε τεχνική και κοινωνική υποδομή, τις ζώνες ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων και τις περιοχές που είναι κατάλληλες

για την ανάπτυξη της αναγκαίας μόνιμης και παραθεριστικής κατοικίας. Τέλος, καθορίζει τις προτεραιότητες και προτείνει πρόγραμμα υλοποίησης των απαιτούμενων έργων και δράσεων, με άμεσους, μεσοπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους.

Ο επίλογος φαίνεται να μην είναι τόσο σχετικός με τις μικρές ιστορίες, ως προς το ύφος, αλλά και το περιεχόμενό του. Από μια ρομαντική και νοσταλγική καταγραφή αναμνήσεων καταλήγει σ' ένα κείμενο με σκέψεις για τις προοπτικές ανάπτυξης του χωριού. Αυτό είναι συνειδητή επιλογή. Η αρχική μου θέληση να μοιραστώ τις μικρές ιστορίες με συγγενείς μου, διαφοροποιήθηκε στη συνέχεια, γιατί σκέφτηκα ότι μπορεί να έχουν ενδιαφέρον και για ορισμένους φίλους συγχωριανούς που αγαπούν το Περιβόλι, νοιάζονται και φροντίζουν για το μέλλον του.

Θα μπορούσαν να γραφούν εκατοντάδες τέτοιες ιστορίες από ανθρώπους που έζησαν περισσότερο από μένα στο χωριό ή και άλλες με ουσιαστικότερο περιεχόμενο, όπως στοιχεία από την πραγματική ιστορία, λαογραφικά δεδομένα, τα ήθη και έθιμα. Ανάλογο και πολύτιμο υλικό μπορεί να αντλήσει κανείς και από την ποίηση και τα τραγούδια, που αναφέρονται σε ιστορίες και καταστάσεις παλαιότερων εποχών. Όλα αυτά συμπληρώνουν τα χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας του χωριού, στοιχείο απαραίτητο για τις επόμενες γενιές που θα κληθούν να συμβάλουν στην ανάπτυξή του, με τρόπο που να διασφαλίζεται η ιστορική συνέχεια και τα ιδιαίτερα εκείνα πολιτισμικά στοιχεία που μας γοητεύουν στο Περιβόλι.

Η ΚΟΙΛΑΔΑ ΚΑΙΓΕΤΑΙ

Ο Αλέξης είναι είκοσι πέντε χρονών. Ο αδερφός του ο Στέργιος είκοσι τριών. Ζουν με τη μητέρα τους. Πριν από επτά χρόνια ο πατέρας τους χτυπήθηκε από κεραυνό κάποια μέρα του φθινοπώρου που έβοσκε τα πρόβατα στην κοιλάδα. Έτσι ανέλαβαν από μικροί το κοπάδι με τα διακόσια πρόβατα τα δυο σκυλιά και το γαϊδουράκι. Άλλη τέχνη δεν ήξεραν. Τελειώνοντας το Δημοτικό είχαν μάθει την τέχνη του κτηνοτρόφου βοηθώντας τον πατέρα τους. Έμαθαν να βόσκουν, ν' αρμέγουν, να κουρεύουν, να ξεγεννούν τα ζωντανά, να καταλαβαίνουν γρήγορα και να απομονώνουν τα άρρωστα και να διαθέτουν το γάλα, το μαλλί και τις προβατίνες για σφάξιμο στους εμπόρους και τα μαγαζιά του χωριού.

Η κοιλάδα είναι τρία τέταρτα με τα πόδια μακριά από το χωριό. Είχαν κανονίσει ο ένας από τους δύο κάθε βδομάδα να κοιμάται στο σπίτι και να φέρνει στη στάνη, την άλλη μέρα το πρωί με το γαϊδουράκι, το φαγητό που μαγείρευε αποβραδής η μητέρα τους και ό,τι άλλες προμήθειες ήταν αναγκαίες. Κανείς στο χωριό δεν τους έβλεπε μαζί. Ακόμα και στις γιορτές και τα πανηγύρια. Η μητέρα τους είχε έναν μικρό κήπο στην αυλή με όλα τα ζαρζαβατικά και κυρίως αυτά που ήταν απαραίτητα για τις πίτες που ήταν η αδυναμία των παιδιών της. Δίπλα στον κήπο και μετά την κορομηλιά, όπου γύρω της ήταν στοιβαγμένα τα ξύλα, ήταν ο φούρνος και η γάστρα φτιαγμένα από τον συγχωρεμένο πεθερό της τα πρώτα χρόνια του γάμου. Τότε που το σπίτι ήταν γεμάτο ζωή, με τα πεθερικά της, τα παιδιά

της μικρά και τα δύο μικρότερα αδέρφια του άντρα της, που αργότερα έφυγαν ως μετανάστες στη Γερμανία.

Η στάνη, φτιαγμένη από τον προπάππο των παιδιών σε μια ανατολική πλαγιά ενός περίπου στρέμματος, ανακαινίστηκε από τον πατέρα τους τρία χρόνια προτού πεθάνει. Ήταν ξύλινη κατασκευή με ελλειψοειδές σχήμα πλάτους πέντε μέτρων και μήκους τριάντα πέντε. Είχε δύο κλειστούς χώρους. Έναν για τον ύπνο του βοσκού με τα τελείως απαραίτητα και την καραμπίνα του πατέρα τους κρεμασμένη στον τοίχο. Και τον δεύτερο για τα εργαλεία και την αποθήκευση του αλατιού και της τροφής του χειμώνα για τα ζωντανά. Στον ημιυπαίθριο για τα πρόβατα χώρο υπήρχε μόνο μια μακρόστενη ταΐστρα. Στην αυλή είχε τον ειδικά περιφραγμένο χώρο για το άρμεγμα και την ποτίστρα με νερό φερμένο από το κοντινό ρυάκι. Η όλη εγκατάσταση βρισκόταν σε έναν ευρύτερο χώρο με θάμνους μακριά από τα ψηλά δέντρα. Στην κοιλάδα, που τη διέσχιζε ένα ρέμα με γάργαρο νερό, έβοσκαν τα κοπάδια τριών οικογενειών σύμφωνα με έναν πατροπαράδοτο και άγραφο νόμο σεβαστό απ' όλους στο χωριό. Γύρω από την κοιλάδα υπήρχε ένα απέραντο πυκνό δάσος, με πεύκα, οξιές, καστανιές και άλλα πλατύφυλλα δέντρα, όπου ζούσαν όλων των ειδών τα ζώα, πουλιά, έντομα και ερπετά: Αρκούδες, αλεπούδες, λύκοι, ελάφια, ζαρκάδια, αγριογούρουνα, αγριόγατοι, αγριοκάτσικα, λαγοί, μέλισσες, κουνούπια, μύγες, αράχνες, κάμπιες, ακρίδες, πυγολαμπίδες, σκαθάρια, μυρμήγκια, σαύρες, φίδια, βατράχια, χελώνες, νυχτερίδες, πέρδικες, γύπες, κοτσύφια, αηδόνια, αετοί και άλλα πολλά μικρότερα κι αμέτρητα.

Ήταν δέκα του Σεπτέμβρη. Το πανηγύρι της μικρής Παναγίας τέλειωσε. Τέλειωνε και το καλοκαίρι. Το κοπάδι έβασκε στην πλαγιά κι ο Αλέξης έπαιζε με τη φλογέρα καθισμένος σε μια πλατιά πέτρα στη σκιά ενός μικρού δέντρου. Ο πατέρας του τού έμαθε να παίζει από μικρό παιδί. Θυμάται που τα δάχτυλά του ήταν τόσο μικρά που δεν έφταναν να κλείσουν τις τρύπες της φλογέρας. Τα δυο κριάρια χτυπιούνταν με τα κέρατα διεκδικώντας την αρχηγία στο κοπάδι. Πού και πού έριχνε καμιά ματιά στο μονοπάτι για να δει μήπως έρχεται ο Στέργιος απ' το χωριό. Είχε λιακάδα, ο ήλιος έκαιγε αλλά ένα δροσερό αεράκι μετρίαζε τη ζέστη. Η κοιλάδα ήταν καταπράσινη, με μικρά φυτά κολλημένα σχεδόν στο χώμα. Οι μικροί ήχοι από τα διάφορα ζώφια έδιναν την εντύπωση ενός μεγάλου ζωντανού χαλιού. Ο Αλέξης σταμάτησε τη φλογέρα και αφουγκραζόταν τους μικρούς αυτούς ήχους. Ύστερα πήγε το μυαλό του στο κλαρίνο που έπαιζε ασταμάτητα στο ταβερνάκι της πλατείας το βράδυ της μικρής Παναγίας, κι αυτός τραβούσε πρώτος το χορό. Και χαιρόταν η μητέρα του, χαμογελούσαν οι μεγαλύτεροι και τον θαύμαζαν οι νεότεροι. Αλλά αυτός χόρευε για την κοκκινομάλλα την κόρη του γείτονα βοσκού που καθόταν στο διπλανό τραπέζι. Την έβλεπε συχνά το καλοκαίρι να έρχεται στην κοιλάδα καβάλα στο μουλάρι, για να φέρει φαγητό στον πατέρα της. Μια φορά τού χαμογέλασε. Και κρατάει από τότε αυτό το χαμόγελο σαν φυλαχτό στο μέρος της καρδιάς του. Το ήξερε η μητέρα του αλλά δεν συμφωνούσε γιατί λέει πως ο πατέρας της ήταν μέθυσος. «Έλα ρε μάνα», της απαντούσε. «Σβήνει με το κρασί τον πόνο του ο έρμος... αφού ξέρεις πόσο αγαπούσε τη γυναίκα του».

Χίλια περίπου μέτρα μακριά από τη στάνη βρίσκεται η μεγάλη σπηλιά. Από κάποια ευρήματα και σκαλίσματα στο βράχο οι αρχαιολόγοι λένε ότι μπορεί να ήταν κατοικία του προϊστορικού ανθρώπου. Από το μονοπάτι που οδηγεί στο ξέφωτο με τ' αμπέλια δεν φαίνεται. Σ' αυτή τη σπηλιά κρύφτηκαν οι περισσότεροι συγχωριανοί όταν στον πόλεμο οι Γερμανοί έκαψαν το χωριό. Εκεί, μαζί με πολλές νυχτερίδες, έχει τη φωλιά της μια μεγάλη καφετιά αρκούδα, που τώρα άφησε μέσα το μικρό της και βγήκε για αναζήτηση τροφής. Είναι ζώο παμφάγο, όπως και ο άνθρωπος. Με αργές κινήσεις και ελαφρά μουγκρητά πέρασε κάθετα το μονοπάτι. Ένας λαγός, μόλις την είδε, το έβαλε στα πόδια. Περνώντας τα πεύκα και τις οξιές έφτασε στο αγαπημένο της δέντρο, την κρανιά, που ήταν φορτωμένη. Σηκώθηκε στα δυο της πόδια την αγκάλιασε και την τίναξε. Τα ώριμα κράνα έπεσαν κάτω σαν βροχή. Ήταν στον καιρό τους. Ύστερα θα πήγαινε να κλέψει μέλι.

Ο ήλιος ξαφνικά κρύφτηκε την ώρα που μακριά στο μονοπάτι φάνηκε το γαϊδουράκι με τον Στέργιο. Ο Αλέξης άφησε τη φλογέρα και κοίταξε τον ουρανό. Ένα μαύρο σύννεφο είχε κρύψει τον ήλιο. Τα σκυλιά άρχισαν να γαυγίζουν. «Κακό σημάδι» σκέφτηκε, τη στιγμή που ένας δυνατός αέρας του πήρε το κασκέτο. Με ένα σφύριγμα έδωσε εντολή στα σκυλιά να μαζέψουν το κοπάδι. Έφτασαν στη στάνη σχεδόν μαζί με τον Στέργιο. «Άργησες» του είπε. «Ναι, γιατί η μάνα είχε μουσαφιριό την αδερφή της και όπως καταλαβαίνεις, κουβέντα στην κουβέντα δεν μαγειρεύει αποβραδής. Σηκώθηκε σήμερα πολύ πρωί, μάζεψε χόρτα απ' τον κήπο κι έκανε πίτα. Μόλις ψήθηκε στη γάστρα

την πήρα κι έφυγα». Όση ώρα τα δυο αδέρφια συζητούσαν στο δωμάτιο, που το φώτιζε από ψηλά ένα μικρό παραθυράκι, έξω ψιλόβρεχε. Το πρώτο αστροπελέκι έπεσε κάπου μακριά. Τα σκυλιά γρύλισαν. Το δεύτερο τράνταξε τον τόπο. Τα σκυλιά γαύγισαν δυνατά. Το γαϊδουράκι άρχισε να γκαρίζει. Τα πρόβατα βέλαζαν ανήσυχα. Ήταν πολύ κοντά. Ο Στέργιος πετάχτηκε έξω. Δεν έβρεχε. Κοίταξε τριγύρω. Από τη μεριά της σπηλιάς έβγαινε μαύρος καπνός. «Φωτιά» φώναξε. «Μαζεύουμε τα ζωντανά και φεύγουμε για το χωριό» είπε ο Αλέξης. «Μα θα φτάσει μέχρι εδώ»; Αναρωτήθηκε ο Στέργιος. «Και να μη φτάσει θα πνιγούμε από τον καπνό κι εμείς και τα ζώα», είπε ο Αλέξης και άρχισαν να ετοιμάζονται.

Ο κεραυνός έπεσε σ' έναν ψηλό ξέρακα εκατό μέτρα μετά τη σπηλιά. Άναψε σαν λαμπάδα και έκαψε ό,τι ζωντανό ήταν επάνω του και στα γύρω δέντρα. Τη φωλιά του κότσυφα και αμέτρητα πουλιά, έντομα, κάμπιες, σκαθάρια και μυρμήγκια. Αυτόματα πετάχτηκαν στον ουρανό τα πουλιά του δάσους και όλα τα πετούμενα σαν πυροτέχνημα σε μια μεγάλη ακτίνα γύρω από τον ξέρακα. Η φωτιά προχωρούσε στην αρχή προς όλες τις κατευθύνσεις. Τα κουκουνάκια των πεύκων εκσφενδονίζονταν σαν βόμβες μολότοφ και δημιουργούσαν καινούργιες εστίες. Τα μεγάλα ζώα απομακρύνονταν τρέχοντας σαν τρελά. Όπως και τα πτηνά, οι σαύρες και τα φίδια. Τα αργοκίνητα, χελώνες σκαθάρια κ.ά. καίγονταν. Τα μυρμήγκια και τα ποντίκια χώνονταν στις φωλιές τους μέσα στη γη, τα βατράχια μέσα στα πιο βαθιά νερά. Τα ζώα προσπαθούν να σωθούν με όποιο μέσο έχει δώσει στο καθένα η φύση με το ένστικτο της αυτοσυντήρησης.

Όμως η άλλη μορφή ζωής, τα φυτά και τα δέντρα, δεν γλιτώνουν τον θάνατο. Το δάσος μετά από μερικά χρόνια αναγεννιέται, λένε οι ειδικοί. Και τεκμηριώνουν την άποψη με επιστημονικές μελέτες για τη διαδικασία της αναγέννησης. «Μην ακούτε τους επιστήμονες», έλεγε κάποιος σουρεαλιστής. «Εγώ θα σας πω πώς ξαναγίνεται το δάσος. Όταν καίγεται ο κορμός το κάθε δέντρο στέλνει τους χυμούς με αντίστροφη πορεία προς τις ρίζες. Δεν θέλει να πεθάνει μόνο του. Οι ρίζες μεγαλώνουν και αγκαλιάζονται με τα ρίζες του διπλανού δέντρου. Έτσι όλα τα δέντρα που καίγονται πεθαίνουν μαζί σφιχταγκαλιασμένα κάτω από το χώμα. Όμως αυτό είναι μια ένδειξη υπέρτατης αγάπης. Είναι έρωτας. Έτσι μετά από μερικά χρόνια δίπλα από κάθε καμένο δέντρο φυτρώνει ένα καινούργιο».

Η φωτιά σταμάτησε στα τριακόσια μέτρα από την κοιλάδα. Ο άνεμος γύρισε και τώρα καίει το δάσος δυτικά προς τ' αμπέλια. Όταν έπεσε ο κεραυνός δημιουργήθηκε στη σπηλιά ένα πανδαιμόνιο από τις νυχτερίδες. Το αρκουδάκι, που περίμενε καρτερικά τη μάνα του, φοβήθηκε και βγήκε έξω. Περιπάτησε για λίγο άσκοπα μη ξέροντας πού να πάει αλλά βλέποντας τον καπνό πήρε την αντίθετη κατεύθυνση προς την κοιλάδα. Έφτασε κοντά στη στάνη την ώρα που τα αδέρφια ξεκινούσαν με το κοπάδι για το χωριό. «Ας το πάρουμε», είπε ο Αλέξης. «Φαίνεται πως έμεινε ορφανό. Αν το αφήσουμε θα το φαν οι λύκοι». Το πήρε ο Στέργιος στην αγκαλιά του χωρίς αυτό να αντιδράσει. Ήταν γύρω στα δέκα κιλά, όσο ένα αρνί.

Η αρκούδα αφού έφαγε τα κράνα, πήγε προς τ' αμπέλια για να βρει την κουφάλα όπου είχαν οι μέλισσες τη

φωλιά τους. Δεν πρόλαβε να φτάσει όταν ακούστηκε ο κεραυνός. Γύρισε τρέχοντας, είδε τη φωτιά και με μια κυκλική κίνηση, για να την αποφύγει, χώθηκε στη σπηλιά. Μη βρίσκοντας το παιδί της, βγήκε έξω ανήσυχη. Το κοπάδι είχε απομακρυνθεί από την κοιλάδα όταν η αρκούδα περνούσε μουγκρίζοντας το ρέμα. «Άσε κάτω το αρκουδάκι» φώναξε ο Αλέξης στον Στέργιο και έπιασε την караμπίνα. Τα σκυλιά άρχισαν να γαυγίζουν κι ο Στέργιος κρατούσε με δυσκολία από τα γκέμια το γαϊδουράκι. Η αρκούδα ερχόταν τρέχοντας, τρέχοντας προς τη μάνα του πήγαινε και το αρκουδάκι. Αγκαλιάστηκαν στα μισά του δρόμου και γύρισαν, μ' ένα αποχαιρετιστήριο μουγκρητό, προς την κοιλάδα. Ο Αλέξης άφησε την караμπίνα στο σαμάρι και, ξεφυσώντας κι οι δυο τους με ανακούφιση, ξεκίνησαν πάλι για το χωριό.

Στα οχτακόσια μέτρα από το χωριό, πάνω στην τελευταία στροφή συναντούν δεκάδες χωριανούς με τον Πρόεδρο, που κρατούσαν στα χέρια τους κασμάδες, τσεκούρια, φτυάρια, δρεπάνια, τσουγκράνες και κουβάδες. Μαζί τους και η κοκκινομάλλα. «Ο πατέρας μου;» ρώτησε τον Αλέξη. «Τον είδα από μακριά να μαζεύει το κοπάδι. Θα πρέπει να ξεκίνησε. Αλλά... εμείς οι δυο πρέπει να μιλήσουμε» τόλμησε να πει ο Αλέξης. «Να μιλήσεις στον πατέρα μου» του απάντησε χαμογελώντας κι έφυγε. Το πρόσωπό του φωτίστηκε. Αυτό ήθελε ν' ακούσει. «Το βράδυ θα μιλήσω σοβαρά με τη μάνα μας για το κορίτσι» είπε χαρούμενος στον Στέργιο, που μόλις είχε τελειώσει την κουβέντα με τον Πρόεδρο για την πυρκαγιά.

Η ΚΡΑΥΓΗ

Από μικρός ήταν πολύ δυνατό και θαρραλέο παιδί. Στον πετροπόλεμο με τα Καραγάτσια η γειτονιά της Μιαούλη είχε αρχηγό τον Αλέξανδρο. Όταν ορμούσε στη μάχη έβγαζε μια δυνατή κραυγή που τρόμαζε τους αντιπάλους. Το έπαθλο ήταν η κυριαρχία του ρέματος που τους χώριζε. Τις λίγες φορές που έλειπε, είτε γιατί ήταν αδιάθετος είτε γιατί βοηθούσε στη δουλειά τον πατέρα του, τα παιδιά από τα Καραγάτσια κέρδιζαν το ρέμα. Η απογοήτευση των παιδιών της Μιαούλη ήταν μεγάλη. Πολεμούσαν χωρίς αρχηγό. Πού είναι ο Αλέξανδρος, έλεγαν και ξανάλεγαν. Μια μέρα, χωρίς πάλι τον αρχηγό τους, οι αντίπαλοι ήταν σχεδόν έτοιμοι να κατακτήσουν το ρέμα. Τότε ακούστηκε η κραυγή του Αλέξανδρου, που ήρθε ξαφνικά για να ενισχύσει τη γειτονιά του. Στο άκουσμα και μόνο της κραυγής τα Καραγάτσια υποχώρησαν κακήν κακώς.

Με τον Άλκη, τον αρχηγό των άλλων, έγιναν αργότερα φίλοι. Τέλειωσαν μαζί τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου και ύστερα μια Μέση Τεχνική Σχολή. Ο Αλέξανδρος στα Δομικά Έργα και ο Άλκης στην Τοπογραφία. Στο στρατό υπηρέτησαν σε τελείως διαφορετικές μονάδες. Ο Άλκης είχε κάποιες άκρες και κατάφερε, μετά τη βασική εκπαίδευση, να πάει στη Θεσσαλονίκη σε κλιμάκιο της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού. Επειδή ήταν πολύ καλός στη δουλειά του ο λοχαγός του επέτρεψε να φεύγει το μεσημέρι και να γυρίζει μόνο το βράδυ για ύπνο. Έτσι άνοιξε γραφείο στο κέντρο της πόλης και άρχισε να δουλεύει. Ο Αλέξανδρος υπηρέτησε τους πρώτους δυο μήνες μετά την εκπαίδευση σε Τάγμα Μηχανικού στην Καβάλα.

Ύστερα χωρίς να το καταλάβει βρέθηκε στην Κορέα για την ενίσχυση των νατοϊκών δυνάμεων στον πόλεμο Βορείων και Νοτίων. Για καλή του τύχη δεν ήταν στην πρώτη γραμμή. Εντάχτηκε, λόγω ειδικότητας, σε μονάδα υποστήριξης υποδομών. Άνοιγαν καινούργιους δρόμους για την ανάγκη των επιχειρήσεων ή επισκεύαζαν πάσης φύσεως δημόσιες υποδομές που καταστρέφονταν από τους βομβαρδισμούς: Δρόμους, γέφυρες, νοσοκομεία, σχολεία κ. ά. Οι εργαζόμενοι ήταν χωρίς οπλισμό γιατί υπήρχε πάντα η υποστήριξη ισχυρών στρατιωτικών δυνάμεων. Όλα πήγαιναν καλά μέχρι σχεδόν το τέλος της θητείας του. Ο Αλέξανδρος άρχισε να σκέφτεται την οργάνωση της δουλειάς του, μετά την τεράστια εμπειρία που απέκτησε στο στρατό, αλλά και να νοσταλγεί έντονα τους δικούς του. Το μεσημέρι εκείνης της ημέρας που δούλευαν σε μια γέφυρα στρατηγικής σημασίας ήρθαν τα κακά μαντάτα. Έπρεπε σε ελάχιστο χρόνο να φύγουν γιατί οι δυνάμεις του εχθρού είχαν σπάσει το μέτωπο και σε λίγες ώρες θα έφταναν στη γέφυρα. Έγινε χαμός. Εκατό και πλέον άνθρωποι σκόρπιοι σε διάφορα σημεία του εργοταξίου προσπαθούσαν να συμμαζέψουν ό,τι μπορούσαν και να τα φορτώνουν στα καμiónια. Ο Αλέξανδρος, προσπαθώντας να βοηθήσει τους στρατιώτες που είχε στο συνεργείο του, μόλις που πρόλαβε ν' ανέβει στο φορτηγό. Από τότε και για αρκετό καιρό μετά που απολύθηκε, έβλεπε τακτικά τον ίδιο εφιάλτη. Ότι τα καμiónια έφυγαν κι ότι αυτός έμεινε μόνος και άοπλος. Αυτοί πλησίαζαν οπλισμένοι σαν αστακοί. Σήκωνε τα χέρια ψηλά, αλλά μη μπορώντας να καταλάβει τις διαθέσεις τους σκεφτόταν το μόνο όπλο που του είχε απομείνει. Την κραυγή. Αλλά μάταια προσπαθούσε και

ξαναπροσπαθούσε να φωνάξει. Καμιά φωνή δεν έβγαινε, λες και ήταν μουγγός. Κι εκείνοι τον σημάδευαν. Και ξυπνούσε αλαφιασμένος και μούσκεμα στον ιδρώτα.

Γυρνώντας από το στρατό άνοιξε τεχνικό γραφείο και σε λίγα χρόνια άρχισε να κτίζει οικοδομές με αντιπαροχή. Η πολιτεία του έδωσε παράσημο ανδρείας που το κορνιζάρισε και το κρέμασε σε περίοπτη θέση στο σαλόνι του σπιτιού του. Με τον φίλο του τον Άλκη ξαναβρέθηκαν. Δούλευε κι αυτός καλά. Έπαιρνε κυρίως υπεργολαβίες από μεγάλα τεχνικά γραφεία. Γύρω στα τριάντα τους παντρεύτηκαν, έκαναν παιδιά και βρισκονταν οικογενειακά σε γάμους, βαφτίσια, κηδείες και γιορτές. Αλλά η παλιά τους φιλία αναβίωσε όταν ο Άλκης αγόρασε από τον Αλέξανδρο ένα σπίτι στον ίδιο δρόμο, γύρω στα εξήντα μέτρα μακριά του, εκεί που κάποτε ήταν το ρέμα που έπαιζαν πετροπόλεμο.

Τα χρόνια περνούσαν. Οι δυο φίλοι πλησίαζαν τα εξήντα. Τα παιδιά τους παντρεύτηκαν, είχαν κι εγγόνια. Ένα ο Αλέξανδρος, τρία ο Άλκης. Από τους γονείς, ζούσε μόνο η μητέρα του Άλκη. Η εγγονή του Αλέξανδρου ζητούσε πάντα από τον παππού της να της πει το παραμύθι με την κραυγή. Κι εκείνος ξεκινούσε: «Ο δρόμος του σπιτιού μας ήταν κάποτε ρέμα όπου παίζαμε πετροπόλεμο...» «Όχι παππού» τον διέκοπτε η εγγονή του. «Θέλω να πεις για το εχθρό που σε πλησίαζε στην Κορέα». «...Δεν πρόλαβα ν' ανέβω στο καμiónι... Έμεινα μόνος κι εκείνοι πλησίαζαν οπλισμένοι σαν αστακοί. Σήκωσα ψηλά τα χέρια αλλά φοβήθηκα πως θα με σκοτώσουν. Και τότε απελπισμένος σκέφτηκα το μόνο όπλο που μου είχε απομείνει: Την κραυγή. Και φώναξα τόσο δυνατά που

τρόμαξαν οι εχθροί, τράπηκαν σε φυγή παρατώντας τα όπλα τους και σκόρπησαν στους πέντε ανέμους». «Μπράβο ρε παππού!», έλεγε τότε η μικρή κι η γυναίκα του άκουγε και χαμογελούσε.

Ο Αλέξανδρος σταμάτησε τη δουλειά και ζούσε άνετα με τα εισοδήματα που είχε αποκτήσει. Η γυναίκα του δούλευε σε κάποια ΔΕΚΟ κι έπαιρνε σύνταξη από τα σαράντα της, λόγω ανήλικου παιδιού. Ο Άλκης, αν και δεν είχε ιδιαίτερη ανάγκη, δούλευε επιλεκτικά μέχρι να συμπληρώσει τα συντάξιμα χρόνια του. Τότε ήταν που ένα μεγάλο τεχνικό γραφείο τού ανέθεσε την τοπογράφηση μιας μεγάλης περιοχής στο Μπέλλες, όπου θα δημιουργούνταν μια αξιόλογη τουριστική μονάδα. Πήγε στον Αλέξανδρο. «Έλα μαζί μου για μια βδομάδα, τα έξοδα δικά μου. Θα καθίσουμε σ' ένα κοντινό χωριό. Εσύ θα με βοηθάς κρατώντας τη σταδία». Ο Αλέξανδρος μετά από διαβουλεύσεις με τη γυναίκα του δέχτηκε.

Οι δυο πρώτες μέρες πέρασαν ήρεμα. Το χωριό ήταν πανέμορφο και το ταβερνάκι το βράδυ τούς αποζημίωνε, με τους μεζέδες και τη μουσική, για τον κόπο της ημέρας. Την τρίτη μέρα ο καιρός χάλασε. Η περιοχή της αποτύπωσης ήταν κοντά στο δάσος. Φόρεσαν τα αδιάβροχα μπουφάν γιατί ψιλόβρεχε και άρχισαν τη δουλειά. Τότε μέσα από το δάσος ξεπρόβαλε κοντά στον Αλέξανδρο μια αγέλη λύκων. Ο Αλέξανδρος ξαφνιάστηκε. Πέρα από τη σταδία που κρατούσε στα χέρια του δεν είχε τίποτε άλλο. Και τη στιγμή που όρμησαν επάνω του οι λύκοι ο Άλκης άκουσε τη γνωστή από παλιά κραυγή του Αλέξανδρου και τον αντίλαλό της. Οι λύκοι τράπηκαν σε άτακτη φυγή. Το βράδυ έπιναν στο ταβερνάκι και κουβέντιαζαν

για το γεγονός ανακουφισμένοι. Ο Άλκης θυμήθηκε τότε τον Διονύση. Ήταν ο μικρότερος της παρέας από τα Καραγάτσια, που τον είχε υπό την προστασία του. «Είδα πριν από μερικές μέρες τον Διονύση. Μου είπε ότι, όταν άκουγε αυτή την κραυγή, κατουριόταν πάνω του και έτρωγε από τη μάνα του το ξύλο της χρονιάς. Όχι γιατί έπαιζε πετροπόλεμο, αλλά γιατί κατουριόταν». Τα χρόνια πέρασαν. Οι δυο φίλοι έπιναν τον καφέ τους και έλεγαν τα καλά και τα κακά νέα στο καφενείο της γειτονιάς και μια φορά τη βδομάδα έπιναν το συνηθισμένο τσίπουρο με γλυκάνισο και μεζέ. Είχαν πια περάσει τα 85. Ο Αλέξανδρος αραιώσε τις εξόδους μέχρι που σταμάτησε να βγαίνει. Ο Άλκης δεν τον αναζήτησε, γιατί την τελευταία φορά που τον είδε κατάλαβε από το απλανές βλέμμα και τα λιγοστά λόγια ότι δεν είναι καλά. Κάποιο βράδυ, στις δώδεκα παρά πέντε, του φάνηκε πως άκουσε αμυδρά τη γνωστή κραυγή του. Το επόμενο βράδυ, την ίδια ώρα πλησίασε στο σπίτι του. Ναι, ήταν εξασθενημένη, αλλά ήταν η κραυγή του. Λίγες μέρες μετά ζήτησε από τη γυναίκα του να τον δει. Του μιλούσε για τα παλιά, του είπε για τον πετροπόλεμο και την ιστορία με τους λύκους και ύστερα κατέληξε: «Για πες μου, Αλέξανδρε. Είναι αλήθεια ότι κάθε βράδυ γύρω στις δώδεκα βγάζεις εκείνη τη γνωστή κραυγή;». Και ο Αλέξανδρος με τρεμάμενη φωνή του είπε: «Άκου, Άλκη. Θα το πω σε σένα, αλλά μην το πεις σε κανέναν γιατί θα με περάσουν για τρελό. Κάθε βράδυ, στις δώδεκα παρά πέντε, έρχεται να με πάρει ο χάρος. Τον αντιλαμβάνομαι από το σκοτεινό κενό και την αλλόκοτη μυρωδιά και κραυγάζω. Φεύγει. Έτσι έχω καταφέρει να ζω τους τελευταίους μήνες. Δεν ξέρεις,

μπορεί να βαρεθεί και να μ' αφήσει ήσυχο. Όμως εγώ έχω το νου μου. Μένω ξάγρυπνος και τον περιμένω. Ο Άλκης άκουγε κάθε βράδυ την κραυγή. Ένα βράδυ δεν την άκουσε και το πρωί, κατά τις δέκα, είδε το αγγελτήριο θανάτου του Αλέξανδρου κολλημένο σε κολόνα της ΔΕΗ. Έτρεξε στο σπίτι του, τον είδε στο νεκροκρέβατο και τη γυναίκα του δίπλα να κλαίει. «Μα πώς έγινε τόσο ξαφνικά;» και αυτή του απάντησε: «Φώναζε κάθε βράδυ. Ρώτησα το γιατρό και μου είπε να του δώσω κάποιο ηρεμιστικό. Το πρωί τον βρήκα πεθαμένο. Λες να έφταιγε αυτό; Μα ήταν πολύ μικρή ποσότητα. Όσο για να ηρεμήσει και να κοιμηθεί». «Όχι, είχαν τελειώσει οι μέρες του, όπως αργά ή γρήγορα θα τελειώσουν και οι δικές μας», απάντησε ο Άλκης. «Θεός χωρέσ' τον. Να ζεις και να τον θυμάσαι». Και τη φίλησε σταυρωτά.

Τέλος